

DII 137

EUGEN GR. DABIJA
PREȘEDINTE TRIBUNALUL CARAȘ

**INTERPRETAREA, VALOAREA
ȘI
OBLIGATIVITATEA LEGILOR**
STUDIU REZUMAT

critic

1935

LIBRĂRIA ȘCOALELOR ȘI TIPOGRAFIA «PROGRESUL» S. A.
ORAVIȚA

B II 137

29 II 1042

[26543]

54

---

8 19

EUGEN GR. DABIJA
JUDE-PRĂȘEDINTE TRIBUNALUL CARAȘ

INTERPRETAREA, VALOAREA
ȘI
OBLIGATIVITATEA LEGILOR
STUDIU REZUMAT

*Isuțiu
Oravița, la 6/IV. 1935.*

LIBRĂRIA ȘCOALELOR ȘI TIPOGRAFIA »PROGRESUL» S. A.
ORAVIȚA

8224/80
80

NA

50

195/80

B

Interpretarea, valoarea și obligativitatea legilor.

Legătura socială și implicit legile, cari pentru Rousseau se întemeiază pe convențiuni și despre care contemporanii săi fisiocrații au ținut să rămâie străini, pentru că totul pe pământ este supus legilor naturei, este pendentă de cele mai bune legi posibile, ceia ce admite și Smith, care vorbind despre legile naturale le consideră ca opera unui Dumnezeu clădită pe fericirea omului și menținerea societăților.

Turgot la rândul său găsește, că omul se complăce în legile gravate în conștiința sa ca moravurile cele mai puternice față de legăturile exterioare ale legilor civile, căci după cum se exprimă acest mare sociolog în discursurile sale ținute la Sorbona, dacă legile civile captivează și poruncesc, moravurile sau legile interne conving, angajează și fac poruncile inutile, de unde concluzia logică dedusă, că legile civile pentru a asigura perfecțiunea societății, trebuie să fie pline de înțelepciune și de echitate.

În același spirit conchide și Bentham, găsind că binefacerea legii este de neprețuit, când reglementează siguranța pentru muncitor și siguranța pentru produsul muncii; iar Hegel înfățișând omul ca aprig luptător pentru libertate în stare de natură, în sânul societății civile găsește recunoașterea libertății chiar în legislație și după cum ne învață acest cugetător în „Filosofia Spiritului“, individul se face demn de această recunoștință triumfând de starea sa naturală a conștiinței de sine și impunându-se unei voințe generale, voinței care este în sine și pentru sine, adică legii.

Montesquieu în „Spiritul Legilor“ concepând societatea ca întemeiată pe un avantaj mutual derivat din rudenie, drept cauză a legăturii sociale, este combătut de Espinas în „Filosofia socială a secolului XVIII și Revoluția“ arătând, că societatea cea mai echitabilă și mai vastă se poate realiza numai prin atașament, prin devotamentul cel mai desăvârșit societății concrete din care facem parte, căci servind patria vom servi omenirea, astfel că afirmării utopiei cosmopolite trebuie să-i opunem afirmarea patriei reale și viabilă, iar credinței în justiția răzbunătoare și distructivă, credința în progres prin solidaritate națională, afirmând astfel principiul că fericirea unui popor este condiționată de caracterul național al legilor sale.

Cu toate că Fustel de Coulange în studiul său asupra cetății antice arată, că legătura socială în trecut era mai puternică, pentru Durkheim solidaritatea socială este un factor organic derivând din diviziunea muncii și pentru că ea se mărește prin creșterea volumului și densității societății, nu se rapoartă la un organism făcut, ci la unul în stare de formațiune și numai pe măsură ce societățile cresc în volum și densitate, solidaritatea lor se mărește și deci legătura socială devine mai strânsă, de unde conchidem noi, necesitatea legilor civile în toate ramurile de activitate socială cât mai echitabile, mai precise și mai explicite, pentru determinarea și încadrarea raporturilor sociale.

Necesitatea legilor omenești a fost învederată de filozofia raționalistă, care în legătură cu problema de filosofie a dreptului a formulat criteriul de conducere al legiuitorului în elaborarea dreptului, căci spiritul omenească conștient de soarta societății, a căutat și a creiat normele de elaborare a dreptului.

După Platon, ce-și construiește filozofia pe intuițiunile a priori și pe raționament, ideea călăuzitoare a omului este sinonimă cu Dumnezeu, cu binele suprem, cu justiția absolută și deci trebuie să se asemene lui Dumnezeu, adică să realizeze justiția, sacrificându-se activitatea individuală necesității activității colective.

Raționalismul platonician îmbrățișat de scolastici și reformiști este concretizat de marele Descartes, care înlăturând *credo ut intelligam* al scolasticilor, le opune *dubito ut intelligam*, demonstrând că pentru a atinge adevărul, trebuie să înlăturăm opiniunile moștenite reconstruind din nou sistemul cunoștințelor noastre.

Amintim în treacăt pe Leibnitz și Spinoza ca aderenți ai sistemului raționalist, ce se desemnează tot mai clar prinzând în angrenajul său aproape pe toți cugetătorii antemergători mării Revoluții franceze, sistem din care s'a conturat dreptul natural sistematizat de Hugo Grotius în lucrarea sa „*De-jure belli et pacis*“, consistând în alcătuirea de sisteme morale și de drept, considerate ca expresia imanentelor legi ale naturii, infailibile și eterne, legi absolute ce domină viața omenescă în raporturile sociale, legi pe care le poate aborda rațiunea și le poate încadra în dreptul pozitiv.

Mai ordonat decât Grotius în doctrina dreptului natural se prezintă Puffendorf în operele sale „*De jure naturae*“ și „*De officio humanis et civis*“, care opune legile absolute cuprinse în rațiunea universală a tot supremă și călăuzitoare în raporturile dintre oameni, dându-le posibilitatea să-și formuleze legi pozitive, iar Rousseau desăvârșind școala dreptului natural, concepe societatea ca fiind bazată pe un contract liber încheiat între membrii comunității, prin care fiecare individ cu toate bunurile și drepturile sale se înstrăinează comunității, astfel că din pactul social se naște corpul politic ca putere absolută asupra membrilor ce-l alcătuiesc.

Kant trezit de Hume din somnul dogmatic și influențat de doctrina lui Newton inaugurează un sistem nou în doctrina raționalistă declarându-se adept al rațiunii practice ca singura sursă a adevărului, după cum Fichte întemeietorul „Eului absolut“ admitea rațiunea activă ca singura realitate. Cea ce constituie însă patrimoniul filosofic comun al acestor raționaliști, este ideea fundamentală, după care procesul de desfășurare al realității se conduce după norme existente

deja în rațiune, norme din care s'a dedus metoda de elaborare a dreptului și tot rațiunea practică este criteriul normativ în sistemul de interpretare al legilor, de a le aprecia valoarea și a le imprima obligativitatea impunându-le respectului colectivității.

Din incursiunea scurtă în domeniul doctrinei raționaliste generatoare a dreptului natural ca sursă a legilor pozitive, se desprinde întrebarea, dacă în sistemul de interpretare al legilor există o filozofie?

Răspunsul, evident, nu poate fi decât afirmativ. Școala istorică, care în Germania a avut iluștri reprezentanți pe Hugo, Savigny și Walter împreună cu o întreagă pleiadă de filosofi și publiciști, nu admite existența unui drept natural sau rațional, concepând un singur drept pozitiv ce se naște în mod fatal în sânul fiecărui grup social ca expresie a moravurilor sale, a poziției geografice, a influenței climatului și a faptului fiziologic al eredității. Sub același aspect este înfățișată doctrina școlii istorice de către profesorul Alfred Fouillée în „Ideia modernă a dreptului în Germania, Anglia și Franța”, arătând că dreptul nu este o creațiune reflectată și liberă a voinței omenești, ci este o desvoltare spontană și fatală a tendințelor poporului. Constituțiile și legislațiile nu se creează, ci izbucnesc; orice drept naște din obicei și în consecință din timp, astfel că nu există drept natural imprescriptibil și inalienabil.

După școala istorică dreptul este forța acumulată în timp și puterea acumulată de generațiuni, ceiace l-a făcut pe Schopenhauer să exclame, că ceiace domnește este forța și nu dreptul.

La școala istorică s'au atașat școala naturalistă inaugurată de Darwin, care explică prin legea selecțiunii formațiunea speciei umane și producerea faptelor, pe care istoria le constată; școala pozitivistă reprezentată prin Auguste Comte și Littre, școala evoluționistă în capul căreia figurează Spencer, cari toate văd în societățile omenești acțiunea forței activând asupra corpului și un determinism, ce implică absența liberului arbitru.

Aceste doctrine nu au putut domina în Franța, unde sentimentul libertății morale s'a impus asupra spiritelor glorificând respectul pentru drept și dragostea pentru justiție.

După cum se exprimă celebrul jurist Portalis în expozeul teoriilor dreptului civil, legile pozitive nu sunt simple acte de putere, ci sunt acte de justiție, de cuținție și de rațiune. Înaintea lui, Bossuet zicea: creațiunea rațională a legilor, dintre care unele sunt naturale, iar altele numite pozitive, sunt făcute sau pentru a confirma, sau pentru a explica, sau pentru a perfecționa luminile naturei. În același spirit Cousin se exprimă, zicând că legile promulgă drepturile fără a le naște; legile nu pot viola drepturile fără a fi injuste și fără a înceta de a merita numele de legi, adică de deciziuni ale autorității publice demne de a se impune obligatorii în conștiința tuturor.

Dar fie că dreptul s'ar înfățișa sub aspectul negațiunii libertății morale, fie că s'ar înfățișa sub aspectul unei creațiuni cugetată și liberă sancționată de legile pozitive, este necontestat că dreptul este și o știință și o artă în acelaș timp.

În general știința este cunoașterea metodică a legilor naturei, iar în particular este cunoașterea unui grup special din legile, ce se referă la un ordin determinat de fenomene. Arta însă consistă într'un ansamblu de procedee combinate tinzând spre realizareă unui rezultat frumos sau util. — Colin-Capitant I. p. 6.

Dreptul înfățișat ca știință constituie o ramură a științei generale denumită Sociologie, cum ne-o arată Maurice Barrès în romanul său *Les Déracinées*, cum ni-l înfățișează Durkheim în tratatul său de sociologie și tot sub acest aspect ni-l demonstrează George Cornil în tratatul său de sociologie juridică simplificată, prin care supune metodele actuale ale dreptului privat numai în lumina factorilor sociali. Dreptul elaborează normele de cunoaștere a nevoilor sociale cu ajutorul științelor sale auxiliare: istoria și economia politică, căutând în studiul comparat al legislațiilor pozitive

indicația aspirațiilor conștiinței juridice universale și mijloacele prin care o asemenea conștiință se poate realiza.

Ca artă, procedează la combinația tehnică a metodelor juridice destinată a satisface nevoile și aspirațiile conștiinței juridice universale constituind arta legislativă, sau face aplicarea perceptelor formulate prin legislațiile existente, pentru a rezolva problemele și dificultățile concrete ale vieții juridice constituind arta jurisprudențială, în tainele căreia se găsește cheia de interpretare a legilor, cu ajutorul căreia se precizează sensul termenilor din lege, se cercetează spiritul ce a inspirat pe legiuitor și se determină exacta sferă de aplicare a dispozițiilor legii, alcătuind la un loc vasta operă a jurisconsultilor consacrați studiului și a instanțelor judecătorești însărcinate cu aplicarea dreptului în litigiile supuse judecății lor.

În această privință înalta Curte de Casație printr'o splendidă argumentare într'o formă precisă, clară și concisă într'o recentă deciziune adusă în materia actelor de guvernământ, expune întreaga filosofie a interpretării legilor spunând, că dacă în principiu dispozițiile unui text de lege au a se interpreta în mod obișnuit după sensul literar al termenilor, nu e mai puțin adevărat, că în sistemul unei bune interpretări trebuie să se țină seama și de spiritul legii și de scopul manifest urmărit de legiuitor.

Atunci când interpretarea pur literală a textului duce în mod vădit la soluțiuni inadmisibile sau absurde, de natură a contraria sau a zădărnici scopul legii, în acest caz principiile călăuzitoare și economia generală rezultând din contextul dispozițiilor ei și care oglindește clar intențiunea reală a legiuitorului, cată să imprime și textului izolat de aparentă contradicție și inadvertență, sensul în care își poate primi în concordanță cu celelalte dispozițiuni o explicațiune logică și rațională.

Am reprodus întreaga argumentare a Curții noastre supreme pentru a învedera adevărul, că dacă

dreptul în elaborarea sa trebuie considerat în ansamblul său, din punct de vedere al fenomenelor ce-l crează, ca o știință specială făcând parte de știința generală sociologică, dar în acelaș timp și ca artă legislativă, date fiind metodele tehnice întrebuintate spre realizarea preceptelor juridice, interpretarea legilor implicând un sistem de logică și rațiune aplicat la problemele și dificultățile concrete ale vieții juridice în colectivitate, impune o filosofie raționalistă bazată pe intuiția aprioristică, ca pe cale de raționament să deducem intenția reală a legiuitorului în aplicarea practică a legii.

Că există o filosofie în interpretarea legilor, o deducem din însăși metoda de interpretare logică — *stricto sensu* — care operează cu silogisme, pentru a se întrezări înțelesul adevărat al textelor de lege, servind acestui scop în special concluziunile „à majori ad minus” și „à minori ad majus” necesare mai ales la rezolvarea spețelor dubicase reglementate de lege, metodă elaborată din considerațiuni istorice, cum sunt evenimentele ce au dererminat pe legiuitor a edicta o anumită dispoziție legală, ceia ce numim *ocasio legis*, rațiunea de a fi a legii — *ratio legis* — dedusă din lucrările pregătitoare alcătuite la confecționarea legii cum sunt: expunerea de motive, desideratele instituțiilor legislative sau discuțiile parlamentare, la care se adaugă legile anterioare analoage și legile similare.

Organele de interpretare a legilor sunt Doctrina și Jurisprudența.

Doctrina denumită și știință juridică se manifestă prin expuneri orale și literatura scrisă și în trecut a avut un rol cu mult mai important ca în zilele noastre, căci a constituit o adevărată sursă a dreptului în special în Franța, unde se poate spune că dreptul comun construit de marii jurisconșulți ca Dumoulin și Domat a realizat unitatea rațională și morală a dreptului francez, înainte ca Revoluția să fi realizat unificarea legală.

Astăzi la noi ca și în alte țări, abondența legilor generale și de amănunt varietatea legilor aplicabile în diferitele regiuni ale aceleași țări în urma noiei con-

figurațiuni europene, legi moștenite dela regimurile ante-belice, au creat un haos în legislația pozitivă, ce a restrâns în mod simțitor câmpul de activitate al jurisconsulților, iar marea doctrină este înlocuită cu opera de comentarii, literatura juridică este de o abundență extremă și tot mai crescândă manifestându-se printr'un număr infinit de scrieri, fie tratate de ansamblu sau de specialitate, fie prin monografiile relative la o problemă particulară, prin articole de reviste sau jurnale speciale, sau prin adnotări publicate în revistele de jurisprudențe.

În primele timpuri ce au urmat elaborării marilor coduri moderne, doctrina s'a limitat mai mult la un rol de descripțiune și exegeză, pe considerațiunea că mai întâi trebuie să se cunoască textele noi, să fie expuse în ordinea cea mai metodică și mai luminoasă, să fie clarificate părțile cele mai obscure ale operei de codificație, reliefând tot ce reglementează în mod virtual în vederea soluționării dificultăților, cari nu au fost expres tranșate de legiuitor, operă careia în Franța s'a consacrat școala interpreților Codului civil, din care s'au recrutat o pleiadă de juriști de valoare și autoritate incontestabilă, din munca cărora a rezultat un capo d'operă juridică neegalată de lucrările posterioare.

Destul să cităm lucrările capitale ale principalilor comentatori francezi: Aubry et Rau: Cours de droit civil français, Demolombe: Cours de Code Napoléon, Demante: Cours analytique de Code civil, Laurent: Principes de droit civil français, Baudry-Lacantinerie: Traité Théorique et pratique de droit civil, Barde: Les Obligations, Saignat: La Vente, Maurices Colin: Les donations et testaments, Charles Beudant: Cours de droit civil français, Planiol et Ripert. Traité pratique de Droit civil français, în genul cărora s'a manifestat la noi marele comentator Dimitrie Alexandresco în opera sa Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român, lucrări de o valoare capitală, la care orice jurist recurge, nu numai pentru că sunt comentariile cele mai metodice ale Codului civil, dar

conțin tabloul cel mai fidel și cel mai concis asupra
originei istorice a soluțiilor în toate materiile civile
și asupra transformărilor suferite ulterior prin interpre-
tările judiciare.

Spre deosebire de cea veche, doctrina scriitorilor
de astăzi a luat un aspect mai îndrăzneț, mai novator
și mai practic plecând dela premiza, că regula de drept
nefiind un precept definitiv cu consecințe imuabile,
dreptul pentru a-și îndeplini funcțiunea sa, trebuie să
se transforme și să se reînnoiască ca și societatea asupra
căreia activează.

Rolul interpretului de astăzi este de a urma a-
ceste transformări necesare, de a căuta să aplice difi-
cultăților concrete soluția cea mai conformă trebuin-
țelor sociale actuale și mai ideală cu echitatea genera-
ției prezente, căci după cum se expune în Cursul d-lor
Ambroise Colin și Henri Capitant, concepția interpre-
ților de astăzi este atât de hazardată, încât cred că le-
gea odată promulgată, se detașează din cugetarea au-
torilor săi dezvoltându-se după o viață independentă
și autonomă, ceia ce dă doctrinei cea mai largă latitu-
dine în munca de adaptare, la care este supusă legea.

Concepția doctrinei contemporane, ce caută să-și
impuie un rol de lege-ferenda, este admisă în parte și
de iluștrii jurisconșulți amintiți mai sus, căci acceptă,
că voința legiuitorului nu a putut să prevadă toate
consecințele derivând din raporturile sociale și chiar
în câmpul prevederilor sale trebuia să între proba-
bilitatea transformărilor sociale, astfel că doctrina con-
temporană scrutând fenomenele sociale, fără a se pune
în contradicție cu spiritul legiuitorului, caută să dea
regulilor de drept o supleță mai adecuată condițiilor
noi ale vieții sociale, să le extindă la problemele noi
ivite, cari nu au intrat în sfera de prevedere a legiui-
torului, exercită într'o oareșicare măsură un rol creator.

Jurisprudența ca al doilea organ de interpretare
a legilor, rezidă în corpul hotărârilor pronunțate de
diversele instanțe judecătorești în erarchia creată de
lege, chemate a statua asupra litigiilor deduse din a-

plicarea legii, hotărâri cari dacă prezintă oareșicare interes după importanța speței rezolvate, sunt adunate și publicate în reviste periodice, dicționare sau repertorii, precum și sub forma unor coduri adnotate sau buletine.

Rolul interpretativ al jurisprudenței este de o importanță covârșitoare și sporește în timp, pe măsură ce se depărtează de epoca promulgării legilor.

Deciziunile cari se succed asupra litigiilor identice sau analoage, tind să se modeleze unele pe altele apărând la un moment dat ca o dispoziție nouă a dreptului cutumiar practic, evident neputând fi considerate din punct de vedere teoretic ca reguli de drept obligatorii, căci chiar în Anglia, unde sub așa numitul regim Case Law, adică dreptul jurisprudențial englez. Tribunalele de la care emană deciziunile alcătuind jurisprudența fixată, ca și celelalte Tribunale, își păstrează toată libertatea de a reveni statuând în sens diferit asupra litigiilor similare supuse ulterior judecăței, chiar și acolo asemenea revirimente în realitate nu se produc aproape nici odată, astfel că dacă hotărârile anterioare nu-i leagă pe magistrați, în orice caz din considerațiuni de etică și echitate îi inspiră în litigiile noi.

Rolul jurisprudenței astăzi apare cu mult mai important ca în trecut, căci din desechilibrul social creat în mod temporar de războiul mondial a răsărit un număr considerabil de reformatori și inovatori.

Fiecare parlamentar crezându-se un legiuitor, se găsește îndreptățit să se eternizeze printr'un proiect de lege, care în cele mai adesea cazuri reprezintă un interes individual în dauna colectivității, sau un motiv de răzbunare politică fie contra partidului advers, fie numai contra unor adversari singurațeci.

Asemenea legiuitori improvizați răsăriți din promiscuitatea demagogică, lipsiți de orice pregătire științifică, incapabili de a privi societatea prin prizma valorilor stabilite în sânul ei, de a scruta viabilitatea organismului social în raport cu creațiunile filosofice și de sistematizare științifică, au creat în epoca post-

belică un haos legislativ, în negura căruia apare ca un far luminos magistratul cugetător, magistratul demn, modest și discret, care cu toate vexațiunile morale și materiale la care a fost supus în sarabanda meschinărilor politice, cu toate că-i s'au impus imense garanții de moralitate și integritate față de o retribuție mizeră, ce abea îi permite să-și mențină existența, departe de a fi venal, se înalță ca principalul factor de încredere al colectivității, călăuzit de lozinca marelui D' Aguesseau: a putea totul pentru justiție și nimic pentru sine este penibilă, dar cea mai onorabilă condiție a magistratului!

Magistraura este acel mare laborator, în care știința dreptului și arta judecătăii se pun în serviciul progresului social, prin asigurarea maximului de bine pentru fiecare membru al colectivității.

Dacă legiuitorul printr'un exces de îndrăsneală manifestă o mare propensiune în a abroga sau a modifica dispozițiile legale, ce-i se par învechite sau în contra intereselor sale, jurisprudența creată prin mintea luminată a magistratului nu poate proceda la fel. Dacă jurisprudența este forțată de a respecta textele legilor pozitive, câteodată este nevoită a pune toată circumspecțiunea pentru a le eluda, realizând prin aceeași nu o operă de revoluție, ci de adaptare, căci prin jurisprudență progresul juridic se dezvoltă într'un mod mai natural urmând calea tradiției.

Evident că nu putem exagera rolul creator al jurisprudenței, după cum nici magistratul de astăzi nu are amploarea de activitate a pretorului roman, care alături de regulile de drept legale crea un întreg corp de reguli diverse.

Este însă de netăgăduit, că jurisprudența în evoluția dreptului joacă un rol covârșitor de transformare și progresare, mai ales că sub cuvânt de tăcere a legii magistratului nu i este îngăduit să tăgade dreptatea, atunci când se ivesc situațiuni noi, când este chemat să satisfacă nevoi noi, pentru care simpla aplicare lărgită a legii nu este suficientă, fiindcă nu a în-

trat în sfera de prevedere a legiuitorului, jurisprudența este chemată a-și îndeplini rolul creator, silindu-se să stabilească pe baza principiilor juridice generale o adevărată regulă juridică nouă.

Importanța jurisprudenței este învederată în recentul tratat al Dlui H-Capitant: „Les grands arrêts de la jurisprudence civile” în a cărei prefață ne arată savantul profesor, că știința dreptului învățată în facultăți după manuale și tratate reprezintă numai partea statică a dreptului, care se învechește și riscă să se depărteze de realitățile vieții, dacă nu este îmborsătată cu dreptul trăit, cu partea dinamică care este jurisprudența.

Aceste aprecieri de un adevăr netăgăduit, ne explică în deajuns nedumerirea celor mai eminenti absolvenți ai facultăților de drept la începutul carierei lor în magistratură sau în avocatură, unde dreptul vivificat de practica jurisprudențială se reliefează cu totul sub alt aspect, ca dreptul teoretic predat la catedrele universitare după formulele tipice învechite.

Dar jurisprudența oglindind mișcarea colectivității manifestă în viața practică, va fi influențată de continuele schimbări, de diversele raporturi dintre indivizi de o varietate infinită, de felul cum sunt prezentate și susținute cauzele în fața instanțelor judecătorești și mai ales de felul de a vedea și de dispoziția sufletească a magistratului.

De aceia este necesar, după cum ne învață și eminentul profesor amintit mai sus, că în mânăuirea și invocarea jurisprudențelor să se facă o riguroasă selecțiune după valoarea și importanța lor, căci numai astfel jurisprudența își va îndeplini rolul de învățătură și educație juridică și va menține neștirbită încrederea în justiție.

Rolul jurisprudenței este însă condiționat de două principii, ce-i fixează particularitatea.

În primul rând o instanță judecătorească nu se poate pronunța decât asupra litigiului izolat, ce-i este supus judecăței, fără ca prin soluția adusă să poată edicta o regulă de dispoziție generală aplicabilă în a-

fară de speța rezolvată și în al doilea rând instanțele judecătorești nu sunt legate de hotărârile lor proprii sau ale altor instanțe judecătorești pronunțate anterior și numai dintr'o tendință naturală de uniformizare a dreptului hotărârile anterioare exercită o influență morală în sistemul de soluționare. Din această cauză jurisprudența nu are un aspect de generalitate în interpretare, de sistematizare sau de stabilitate, cum îl are doctrina.

Factorul suprem în crearea și fixarea jurisprudenței îl constituie Inalta Curte de Casație și Justiție care ca instanță de recurs își exercită controlul asupra tuturor sentințelor și deciziunilor pronunțate de jurisdicțiile de ordin judiciar ordinare și speciale, militare și civile în chestiunile de drept. Însă Curtea de Casație nu controlează decât hotărârea — sentință sau decizie — supusă recursului, iar nu speța, căci chestiunile de fapt depinzând de aprecierea suverană a Tribunalelor și Curților de Apel ca instanțe de fond, scapă de sub controlul Inaltei Curți.

Dacă prin art. 54 din legea organică a Inaltei Curți deciziunile instanței supreme sunt obligatorii pentru instanțele de fond sub sancțiuni disciplinare, această dispoziție nu constituie o piedecă pentru puterea de control de a-și schimba jurisprudența, fiind nevoită a respecta în acest caz numai dispozițiile art. 17 din legea amintită, căci deciziunile Curței supreme nu au un caracter regulamentar.

În realitate însă revirimentele în jurisprudența Inaltei Curți sunt rare, astfel că deciziile sale în practică exercită aceiaș influență ca și deciziile de regulament, pentru motivul că stabilitatea jurisprudenței garantează certitudinea dreptului și securitatea în raporturile juridice.

Astăzi când cele mai multe materii sunt încadrate în legi de unificare, când Inalta Curte de Casație și-a spus cuvântul aproape în toate domeniile juridice reglementate de legile ante-belice rămase încă în vigoare în ținuturile unite, din motive de demnitate

națională și de respect ce-l datorăm instanței noastre supreme, ar trebui să recurgem mai puțin la autoritatea deciziilor Curiei maghiare, cari străine de sufletul poporului Român întregit nu mai reprezintă decât o valoare istorică.

În urma mișcării începută în Germania prin Savigny și în Franța sub altă formă prin Gény, prin care se tinde la revizuirea concepției clasice, interpretarea legilor este privită nu numai ca un simplu instrument de tehnică juridică, ci ca o adevărată funcțiune socială, căci dreptul nu trebuie întrevăzut în ceia ce este, ci în ceia ce trebuie să fie.

Henri de Page substituit de procuror la Bruxelles în studiul său asupra interpretării legilor, pornind dela cele două premize expuse mai sus, crede că soluțiunea nu trebuie căutată în drept, ci în împrejurimile dreptului, căci dreptul fiind înainte de toate o știință socială și nici decum o știință autonomă, bazele și directivele dreptului sunt cuprinse în materialitatea brută a faptelor, gășind fondul problemei în conflictul a două forțe legitime și necesare: legea ca structură sociologică de o continuitate istorică, ca manifestare indispensabilă a oricărei societăți organizată, și evoluția ca faptul primordial științei fiind prin ea însăși o forță creatoare și din realizarea de către justiție a coexistenței celor două forțe contradictorii și necesare — statica — legea și dinamica — evoluțiunea —, se crează puterea și viabilitatea dreptului.

Interpretarea clasică bazată pe ficțiunea plenitudinii juridice a legii scrise, a dogmelor politice a suveranității poporului și a separațiunii puterilor, este înlăturată de numitul autor, care recurgând la incidența juridică, crează din judecător un organ real, prin activitatea căruia, nu dogmelor politice, ci evoluției structurii legii în complexul social, se datorește ficțiunea plenitudinii legii scrise, iar evoluția structurii legii nu-și are sediul în voința și inițiativa omenească, ci în complexitatea progresivă a societății, în substituțiunea regimului de fuziune organică regimului segmentar

avându-și geneza în densitatea progresivă a populației și în diferențierea prin diviziunea muncii, de unde concluzia că chestiunea interpretării legilor privită prin incidența juridică își are cauza în separația puterilor; iar dacă o privim prin incidența socială, își găsește cauza în fenomenele sociale.

Iată de exemplu doctrina lui Malthus în cunoscutul său „Esseau“, care oricât ar fi impregnat de fatalismul pesimist adoptat în parte mai târziu de Schopenhauer, Ralph și Hauptmann, dar doctrina lui Malthus fiind în aceiaș măsură o doctrină biologică-economică-istorică, pentru acest mare cugetător sprijinit pe aceiaș concepție de ordine morală ca și Smith, viața este un studiu de încercare, o școală a virtuții, care prepară pentru un stadiu superior de fericire. Plecând de la această concepție pentru a ajunge la concluzia, că întreaga civilizație a lumii, a fost clădită pe densitatea demografică, își făurește legea, după care aptitudinea de procreație a omului comparată cu capacitatea de producție a solului determină o dezechilibrare, ce condamnă la suprapopulație, la un excedent de consumatori față de un deficit de nutrițiune, astfel că un drept oricât ar fi de legitim, din moment ce nu se sprijină pe realitate, devine iluzoriu.

Iată un adevăr, care oricât s'ar părea de perimat față de evoluția demografică a lumii în cursul ultimului veac, explică însă în deajuns principiul dedus din filosofia sociologică, ce stă la baza sistemului de interpretare a legilor, în virtutea căruia evoluția structurii legii se datorește în primul rând faptului material generator al oricărei transformări sociale, astfel că incidența juridică nu numai că nu va constitui o prohibiție, pentru judecător în interpretarea legilor, ci va activa paralel cu incidența sociologică, căci legea în imperfecțiunea ei neputând realiza singură exigențele organizației sociale și de multe ori fiind și tardivă, căci după cum se exprimă Saleilles, legea intervine numai după ce abuzul a revoltat opinia publică, interpretul ferindu-se de abuzul de dialectică, care după Ihering ne face să uităm senzul profund al dreptului în profitul

formeii goale și a logiceii pure, sau după cum se exprimă Gény, geometria juridică este cauza decadentei dreptului, interpretul zic, va fi organul activ, care va corija imperfecțiunea sau insuficiența legii adaptându-i exigențele la evoluția necesară socială, iar prin tehnica sa va proporționaliza mijloacele scopului și va căuta procedeele destinate a realiza punerea în aplicare a datelor științifice în raport cu utilitatea.

Oare legile de utilitate socială promulgate în epoca post-belică cum sunt: legea agrară, legea pentru reglementarea contractului individual de muncă, legea pentru așezarea contribuțiilor directe, nu au fost determinate de presiunea populației accentuată asupra subsistențelor de o parte și de excedentul consumatorilor asupra deficitului producătorilor de altă parte căutând prin combinațiile lor de organizare și reglementare să împace individualul și socialul?

Și dacă din ansamblul acestor legi se reliefează insuficiența și imperfecțiunea, datorită faptului că autorii lor nu sau străduit prea mult să aprofundeze transformările sociale ce le-au determinat, atunci interpretului îi revine rolul constructiv, de a adapta textul imperfect al legii la o conciliațiune armonioasă, spre o coexistență echitabilă între individual și colectiv.

Evident că rolul constructiv sau novator al magistratului ca interpret nu trebuie exagerat, în sensul că i-s'ar putea atribui puteri, cari l'ar substitui legiuitorului, căci s'ar slăbi sentimentul de legalitate și s'ar zdruncina principiul constituțional de separațiune al puterilor.

Dacă dreptul are menirea de a asigura realizarea colectivului definind individualul esențial și a suprima orice divergență incompatibilă cu colectivul, interpretul prin activitatea sa realizează opera de adaptare și vi-vifiere, iar nu de elaborare a dreptului.

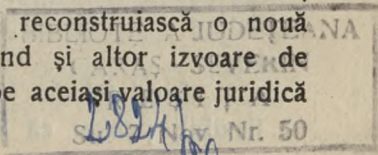
Dreptul fiind într'o vecinică mișcare de adaptare, este în funcție de modalitatea vieții sociale și deci urmând ritmul transformărilor survenite, trebuie încadrat

într'o formulă largă și elastică, pentru a se apropia cât mai mult de morală și echitate, iar factorii sociali importanți, cari ne indică ritmul necesar activității noastre, sunt legea, ce-și are sursa în mediul social și jurisprudența, ce dă expresia legii.

George Cornil în lucrarea sa asupra sociologiei juridice simplificată ne arată, că jurisprudența nu respectă întotdeauna prescripțiile legii, pentru că activitatea ei creatoare este un fenomen, care se impune ca un imperativ. Mai îndrăzneț Hauriou, zice că în mai multe cazuri legile rămân literă moartă, consultându-se cu preferință colecțiile jurisprudențiale, fiind că nu se poate înlătura o realitate constatată pentru un principiu teoretic devenit abstract și iluzoriu; legea trebuie adaptată faptelor, iar nu faptele teoriilor, astfel că suveranitatea legii și autonomia jurisprudențială nu se exclud ci se completează; legea satisface nevoia de stabilitate a raporturilor sociale, pe când jurisprudența și implicit interpretul satisface nevoia de mobilitate, și dacă după cum se exprimă și Lambert, hotărârea judecătorească este condiționată de plenitudinea legii, totuși nu-i este aservită, judecătorul având datoria să găsească în lege o călăuză rațională sprijinită pe realitatea evolutivă.

Un argument mai mult în sprijinul rolului creator novator și constructiv al magistratului ca interpret al legii, îl găsim în „Studiul critic asupra metodei de interpretare și izvoarele în dreptul privat pozitiv“ al lui François Gény profesor de drept civil la Universitatea din Nancy, care căutând să rezolve problema conciliațiunii suveranității legii cu autonomia jurisprudenței prin metoda de interpretare, înlăturând sistemul clasic de aplicare al dreptului pozitiv bazat pe ficțiunea plenitudinii legislative, ce desconsideră echitatea și utilitatea generală, sistem care a fost îmbrățișat de marii jurisconșulți Aubry et Rau, Marcadé, Demolombe, Demante conduși de lozinca „textul mai înainte de orice“, în lucrarea sa Gény caută să reconstruiască o nouă metodă de interpretare acordând și altor izvoare de interpretare a dreptului aproape aceiași valoare juridică pozitivă ca și legii.

După sistemul tradițional sau metoda clasică de interpretare influențată în mod decisiv de codificație, sub raportul factorului care realizează interpretarea, se disting patru feluri de interpretare :

Interpretarea autentică derivând dela factorul care a creat norma legală și în acest caz legiuitorul este interpretul autentic al legii, după cum Ministerul este interpretul autentic al ordonanței sau regulamentului, ce le-a edictat.

Această normă este consacrată prin art. 34 din vechea Constituție, și 8 cod. civ. austriac, astfel că de câte ori textul legii în vigoare se va dovedi insuficient sau obscur, puterea legiuitoare va fi nevoită să vie cu o lege interpretativă.

Acest mijloc de interpretare în foarte rari cazuri s'a utilizat, căci legiuitorului ca factor de interpretare s'au substituit alți factori mai practici, cum a fost uzul dedus din maxima „*optima est legum, interpres consuetudo*“ dând naștere la *interpretarea uzuală*.

Despre interpretarea doctrinară și judiciară am amintit în dezvoltarea asupra rolului doctrinei și jurisprudenței.

Sub raportul metodei de interpretare doctrinară sistemul clasic cunoștea interpretarea gramaticală-literară, interpretarea logică, argumentarea *à contrario*, interpretarea prin analogie și construcțiunile juridice.

Interpretarea gramaticală-literară consistă în cercetarea și fixarea sensului propriu a cuvintelor din text luate în ansamblul lor, ținându-se seama de înțelesul lor avut în timpul confecționării legii, de sensul comun sau tehnico-juridic a expresiilor întrebuițate în totalitatea lor, iar dacă înțelesul textului, după toate încercările ar părea dubios sau obscur, se va alege din economia legii sensul care-i asigură eficacitatea, care ar părea mai potrivit cu natura împrejurărilor date și cu echitatea, fiind exclusă interpretare *praeter legem*.

Acest fel de interpretare era impracticabil și inflexibil, pentru că dădea o îndrumare nemijlocită și

numai la speța tipică, căci după cum am mai arătat, de obicei însuși legiuitorul în elaborarea legii cuprinde numai „de eo quod plerumque fit“.

Interpretarea legii ce operează prin silogisme, despre care de asemenea am amintit, se servește și de argumentarea à contrario, care reclamă o utilizare precaută, căci adesea constituie o piedecă în valorizarea normelor de drept pentru cazurile similare.

În sfârșit interpretarea prin analogie dedusă din maxima „ubi eadem ratio idem jus“, sistem în care trebuie să distingem între analogia legis și analogia juris, consistând în extinderea unei norme de caracter general, a cărei sferă de aplicare nu este strict limitată la o chestiune neprevăzută de legiuitor, sau când printr'o inadvertență a legiuitorului o anumită chestiune a fost trecută cu vederea, se recurge la întreaga economie a legii scrutându-se scopul urmărit, cercetându-se interesele pentru a căror protejare s'a elaborat legea, mijloacele utilizate pentru realizarea scopului ca astfel să se determine modalitatea de soluționare a apeței din partea legiuitorului, dacă nu ar fi trecut-o cu vederea, sistem îmbrățișat de Windscheid.

Mai amintim în mod cu totul tangențial despre interpretarea extensivă, când o anumită regulă juridică se aplică la ipoteze exprimate numai implicit în lege, interpretarea restrictivă când anumite ipoteze de și s'ar părea că intră în prevederile textului de lege, totuși trebuiesc exceptate și interpretarea abrogatoare când legii-i se atribuie cu totul alt sens, decât acel ce rezultă din contextul ei.

Paralel cu metoda de învățământ a dreptului dezvoltată de Picard în „Les constantes du Droit“ și „Le droit pur“, François Génay în lucrarea amintită, despre care Saleilles se exprimă că este o faclă abondantă de lumină proiectată pe un drum aproape necunoscut, distingând între știință și tehnică, înlătură întregul sistem clasic sau tradițional de interpretare, considerându-l ca o exagerare a elementului legal și un abuz în abstracțiunile logice, ocupându-se cu metoda de interpretare și de aplicare a dreptului pozitiv.

Trecând peste expunerea analitică din îndrăsneața metodă de interpretare a lui Gény și pe care mărturisim că o adoptăm în totul, în critica negativă a metodei clasice înbrățișând idea exprimată de Portalis, că magistratului și jurisconsultului îi revine rolul de a pătrunde spiritul general al legii și a-i dirija aplicarea, după cum Paul prin adagiul „non ex regula jus sumatur, sed ex jure quod est regula fiat“, cerea ca teoriile juridice să se acomodeze faptelor și exigențelor vieții, proclamă justiția și utilitatea socială ca singurele elemente obiective de natură a sugera reguli bazate pe natura lucrurilor și adaptate nevoilor vieții.

Pornind de la ideea că interpretarea juridică își găsește câmpul de desvoltare în mediul moral, social și economic, metoda consistă în cercetarea izvoarelor formale ale dreptului: legea, obiceiul și tradiția și în lipsa acestora interpretul se va inspira de conștiința sa.

După sistemul de interpretare preconizat de Gény legea fiind privită ca un act de voință omenească, cea ce o caracterizează ca izvor de drept, este forma ce i-o imprimă Statul, organul social în care se concretizează autoritatea fixând conturul și definind conținutul legii spre a o face obligatorie. Contrar sistemului istoric al lui Savigny și Puchta, care separând formula legii de originea ei tinde să o interpreteze după transformările provocate de mediul social, Gény caută în economia legii voința autorității, care singură trebuie să animeze formula și aceasta o găsește în originea legii, ce constituie pentru interpret un punct stabil de observație, de unde va putea să elimine elementele străine formulei spre a determina soluția pozitivă, sau concepția juridică enunțată formal, sau subînțeleasă de lege.

Cutuma, care după unii autori își are fundamentul rațional al forței obligatorii în aprobarea tacită a legiuitorului, în opoziție cu legea a cărei forță obligatorie rezidă în aprobarea expresă, este privită de Gény ca sursă de drept obiectiv izvorâtă din realitățile obiective, exprimând un sentiment de necesitate juridică

împusă interpretului după o îndelungată și invariabilă aplicare și nu trebuie admisă ca sursă de interpretare, decât în limita în care nu atinge exigența formală a legii.

Tradiția, ca alt izvor de drept ce-și are sediul în opiniunile doctrinare și jurisprudență și cărora codul Maximilian promulgat în Bavaria la 1875 le atribuie numai valoarea unei interpretări uzuale, iar legea prusiană din 1794 le refuză orice valoare interpretativă pentru viitor, cu toată critica adusă de Bessler, în sistemul istoric Savigny-Puchta doctrina și jurisprudența sunt privite ca organele conștiinței comune.

Unger și Büllow mai liberali, recunosc practicii judiciare un rol cu mult mai important ca fiind expresia reală a conștiinței juridice comune și-i acordă chiar un rol creator, fără bine înțeles a-i atribui puterea de a crea reguli de drept abstract.

Gény nu se depărtează mult de acei, ce recunosc tradiției valoarea unui izvor de drept, cu toate că organizarea politică actuală refuză să acorde instanțelor judecătorești o putere legiuitoare; cu condiția însă de a fi constantă și uniformă, jurisprudența constituie o forță productivă a dreptului, iar doctrina de autoritate pozitivă.

Caracteristica sistemului de interpretare preconizat de Gény, este metoda recomandată interpretului cu privire la activitatea sa personală atunci când izvoarele formale ale dreptului: legea, cuncta și tradiția, nu găsește nici un motiv de inspirație în soluția, ce este obligat a aduce spre a nu tăgădui dreptatea.

Interpretul având misiunea de a realiza în practică justiția și utilitatea generală, nu trebuie să se simtă încătușat de concepțiile, pe temelia cărora s'au clădit construcțiile abstracte, căci aceste concepțiuni considerate ca ipoteze științifice, cu excepția cazului când nu sunt consacrate în formula scrisă a legii, trebuie numai să-i dea directiva în interpretare, scrutând elementele

în natura lucrurilor și în sistematizarea logică, astfel că va trebui să consulte atât rațiunea cât și conștiința.

Metoda de interpretare bazată pe libera cercetare științifică se exercită după direcțiunile obiective, pe care le furnizează știința și tehnica dreptului, tinzând prin normalitate și ipoteze generale la realizarea unei conciliațiuni armonioase între principiul autonomiei voinței, principiul ordinii publice, al interesului superior și de echilibru al intereselor private și în desăvârșirea operei sale interpretul în punerea în practică a liberei aprecieri va găsi un element indispensabil în observația socială.

Evident că metoda de interpretare prin libera apreciere a judecătorului nu a fost dispensată de criticele inerente unui sistem, merit a dărâma metoda clasică de interpretare. Nu e mai puțin adevărat că departe de a se atinge stabilitatea dreptului și a se întrona arbitrarul, judecătorul în opera sa de aplicare a legii nu trebuie să fie înlănțuit de concepțiile rigide exteriorizate în construcțiuni abstracte, nu trebuie să incalapodeze viața socială în formule seci, ci acestea trebuiesc animate prin aplicarea practică și utilă la realitatea lucrurilor, la însăși viața, care ne dă învățăturile.

Dreptul având menirea nu de a domina, ci de a exprima societatea, după cum demonstrează Jean Cruet în „La Vie du Droit”, elementele vieții sociale fiind mai presus de rigiditatea textelor, concepția mecanică trebuie înlocuită prin concepția organică.

Această tendință de a se adapta textele legii realităților sociale, s'a resimțit atât în Franța, unde a fost pusă în practică de către Magnaud fostul prezident al Tribunalului Chateau-Thierry, care creindu-și din echitatea subiectivă un principiu superior dreptului scris, își caută obiectivele directrice, nu în formula scrisă a legii, ci în aprecierea subiectivă, cât și în Belgia unde tipul reprezentativ al sistemului de interpretare după libera apreciere este P. Vander Eycken, care în lucrarea sa „Méthode positive de l'interprétation juridique”

consideră dreptul ca element de organizare socială și trebuie să se creeze și să se desvolte prin scopul social, singurul reprezentant al realității obiective.

De altfel principiul liberei aprecieri a judecătorului în metoda de interpretare îl găsim consacrat chiar în dispozițiunii legale, căci codul elvețian din 1907 stabilind o ierarhie în izvoarele dreptului dând întâietate legii, prin art. 1 legiferează principiul, în virtutea căruia în lipsa unei dispozițiuni legale judecătorul se va pronunța după dreptul cutumiar, iar în lipsa unei cutume va rezolva litigiul după regulile, ce le va stabili îndeplinind astfel oficiul de legiuitor, inspirându-se de soluțiile consacrate de doctrină și jurisprudență. Scopul utilității sociale în metoda de aplicare a legii este și mai vizibil în art. 4, din acelaș cod, care atribuie judecătorului puterea de a aplica în aceeași măsură regulile de drept și de echitate, când legea îi rezervă puterea de apreciere sau când îl însărcinează de a statua ținând socoteală fie de circumstanțele date, fie de justele motive.

Chiar în Germania și Austria, cu toată opoziția lui O. Gierke, care susținea că legea trebuie să rămâie vie și neatinsă, cu toată reacțiunea înverșunată a lui Bülov, Unger și Hälder cari proclamau aservirea judecătorului legii, cu toată intervenția energetică a lui Klein fostul Ministru de Justiție al Austriei, la care se ralie și Dernburg, cerând judecătorilor să se abție de la orice act de independență față de dispozițiile legii, cercetarea științifică prin curentul denumit „Freies Recht” și-a croit un făgaș adânc prin scrierile unei pleiade de eminenți juriști ca: Stoble care lasă interpretului libertatea, ca în afară de lege și cutumă să consulte și natura lucrurilor, Adikes care susținea, că adevărata sursă a judecătorului este rațiunea sa subiectivă, Kohler care în lucrarea sa asupra interpretărei legilor extinde sfera de activare a interpretului dincolo de voința legiuitorului având în vedere scopul economic și social, Rümelin care constituie din libera apreciere o călăuză a interpretului și în special Stampe care acordă judecătorului

un rol creator în elaborarea dreptului, dându-i chiar dreptul de a modifica legea, când salvarea unui interes public o reclamă.

Din toată această variată mișcare metoda de interpretare a lui François Géný bazată pe libera cercetare științifică în lipsa altor izvoare de drept, apare ca cea mai constructivă, căci conciliind legea cu utilitatea socială prin aprecierea subiectivă a judecătorului în cercetarea adevărului obiectiv, în sfera unei activități limitată de anumite directive luate numai din sursa formală a dreptului, se va asigura astfel progresul real al dreptului spre armonizarea vieții sociale.

* * *

Viața în societate fiind condiția sine qua non a neamului omenesc, în mod necesar s'a impus aflarea și aplicarea mijloacelor potrivite, prin care omul să-și asigure posibilitatea de a-și realiza scopurile sale în cadrul societății, din care face parte, ca astfel să reglementeze în mod rațional raporturile sociale dintre membrii coexistenți ai societății omenești.

Totalitatea regulilor cari guvernează relațiunile dintre oameni trăind în societate, alcătuiesc dreptul, care organizează acesie relațiuni, pentru a asigura ordinea și securitatea în societate.

Pretutindeni unde o grupare omenească este organizată, apare dreptul ca regulator al echilibrului social. Existența unei societăți implică existența unui drept, căci dreptul este produsul necesar al societății.

Dreptul este o totalitate de precepte, reguli și legi obligatorii, cari guvernează activitatea omenească în societate și a căror observațiune este sancționată la nevoie prin constrângerea socială, adică prin forța publică. Acel care nu vrea să se supui normelor legale, trebuie să fie constrâns la aceasta, iar sancțiunea este în mod normal asigurată prin instituirea unei autorități superioare însărcinată a veghea la respectul dreptului și a-l impune exercitând constrângerea socială, autoritate care este încredințată Statului. Forța deci deși nu primează dreptul, însă îi conferă eficacitatea impunând

în mod necesar sancțiunea, care cu cât este exercitată mai puțin și apare numai ca posibilă, cu atât dreptul se evidențiază mai bine stabilit. Dreptul obiectiv alcătuind corpul normelor ce guvernează activitatea omenească în societate, este unic pentru toți membrii aceleiași comunități politice, implică și dreptul subiectiv sau prerogativele aparținând fiecărui individ și de care se poate prevala față de semenii săi în desfășurarea activității sale, astfel că dreptul subiectiv nu se poate exercita decât sub controlul dreptului obiectiv, care conceput ca o putere de comandament, presupune respectul celor ce-și exercită facultatea sau prerogativa subiectivă.

Astfel este dreptul de creanță, care nu se poate concepe decât sub forma unei obligațiuni impusă debitorului de a îndeplini o anumită prestațiune în favoarea creditorului, al cărui drept nu s'ar putea realiza decât prin mijlocul sancțiunei impusă la nevoie prin forța socială, singura în măsură a pune în mișcare o prerogativă a dreptului obiectiv.

Societatea sau Statul fiind un mijloc și nici de cum un scop, societatea nu s'a constituit decât în favoarea individului și sub acest aspect, individul și societatea reprezentată prin Stat nu sunt două forțe antagoniste, din care una se desvoltă și-și exercită drepturile în detrimetrul celeilalte, ci ambele își durează calea spre progres într'o coexistență armonioasă asigurându-se astfel securitatea individuală spre fericirea colectivității.

Scopul dreptului fiind deci în acelaș timp individual și social, reprezintă o funcție a vieții sociale, cu menirea de a concilia interesele individuale cu interesele sociale, respectând voința și libertatea individului, asigurând buna stare a colectivității și o justă repartiție a bunurilor comunității.

Dacă sub raportul popoarelor și al epocelor dreptul cu mijloacele sale coercitive și cu variabilitatea preceptelor diferă de etică, în sensul că dreptul reglementează manifestațiunile omenești exteriorizate, fără a

aprofunda momentele psihice decât în anumite materii, nu e mai puțin adevărat că între drept și etică sau morală, după cum se exprimă Bentham, există un centru comun, căci atât dreptul cât și morala caută fericirea, care nu poate exista pentru individ decât prin mijlocul unui echilibru social, ambele caută să fixeze un ansamblu de reguli destinate a governa activitatea fiecăruia dintre noi și dreptul caută să extragă din principiile etice tot ce găsește realizabil și necesar interesului obștesc pentru atingerea scopului social, ceea ce constituie morala Statului.

Maeterlinck în lucrarea sa de filosofie morală „La Justice” în care analizează justiția sub raportul psihologic, admite o singură justiție, ce rezidă în natura omenească, în propriul nostru gând, exteriorizată prin reacțiunea morală care se dezvoltă și se războiește contra faptelor nedrepte, ceea ce explică lipsa de stabilitate a ideii de justiție, urmând cursul șovăelnic și de transformare a naturii noastre. Ideea de justiție deci fiind în însăși natura omenească, va trece prin aceleași faze de creație, dezvoltare și stingere ca și viața omenească.

La baza organismului social trebuie să se găsească dreptatea și aceasta după Renouvier, printr'o dedublare de iubire, nu se poate realiza decât printr'o educație integrală, prin învățătura prealabilă a dreptății, întocmai după cum Cicerone în opera sa asupra Republicei, ca și moralistul sociolog David Hume spuneau, că cel mai bun și mai sigur gaj al stabilității unui guvern este uniunea socială, ce nu poate exista fără dreptate, căci linia de purtare și regula vieții practice se reduc la acceptarea obiceiurilor și a normelor stabile.

Sensul utilitarist al justiției a fost consacrat și în dogmele marilor religii ale Asiei, cum este Budhismul, care plecând de la ideea uniunii sociale, tinde la conciliere prin finalitate și spre realizarea scopului

comun interesele individuale sunt supuse intereselor societății.

În acelaș sens Kant exprimând gândirea sa asupra legăturii sociale, prin care se realizează concilierea între individual și social, proclamă imperativul: „poartă-te astfel, încât să consideri totdeauna omenirea fie în persoana ta, fie în persoana altuia ca un țel și să nu te slujești nici odată de ea ca de un mijloc”.

Dar pentru securitatea și certitudinea uniunii sociale trebuiesc anumite convențiuni consacrate prin legi, despre care Turgot afirmă că sunt gravate în însăși cunoștința omului, legi cari pentru a asigura perfecțiunea societății trebuie să fie pline de înțelepciune și de echitate, să exprime valoarea unei idei noi ca cea mai folositoare și corespunzătoare unei anumite stări sociale, care prin forța voinței să se răspândească și să se realizeze cristalizându-se prin educație încet și temeinic prin instituțiuni puternice.

Doctrina umanității formulată de Mencius reduce regula vieții la reciprocitate, în sensul că fiecare să ne purtăm față de semenii noștri, așa cum am voi, ca ei să se poarte față de noi înșine și spre acest scop omul tinde la perfecțiune prin activitatea sufletului îndreptată către virtute, către binele suprem și după cum se exprimă Aristot, dacă sunt mai multe virtuți, activitatea noastră trebuie îndreptată către cea mai înaltă și mai perfectă dintre toate. Statul având de scop protejarea drepturilor și intereselor generale ce-i se încredințează, va trebui prin legile edictate să realizeze asociația fericirii și a virtuții pentru familiile și diversele clase de locuitori, în vederea unei pașnice și fericite coexistență.

Statul este deci singurul în drept a crea și a suprima legile; dar cum Statul de la care emană dreptul, nu este decât o entitate, autoritatea calificativă căreia Statul îi conferă misiunea de a crea dreptul prin elaborarea legilor, este puterea legislativă, care are datoria, ca prin legile edictate să cristalizeze ideile noi mai potrivite stărilor sociale, din care au izvorât, să le

concretizeze valoarea prin formule practice și crearea de instituțiuni puternice, ca în sfera lor de aplicare noțiunea de libertate și utilitate să nu fie încătușată.

Originea Statului apare pentru Machiavelli ca și pentru Aristoteles ca un fenomen de ordin natural impus de însăși firea oamenilor, de o ineluctabilă necesitate a naturei omenești și în concepția implicită a lui Machiavelli, Statul este înfățișat sub acea organizare politică suverană a unei colectivități sociale asupra unui teritoriu dat; deci idea de Stat este cristalizată de celebrul Florentin în operele sale „Principe“, „Discorsi“ sau „Istoriei“ într'un vivere civile sau publico.

Machiavelli trecând peste analogiile vagi dintre corpul social și corpul uman, concepe Statul ca un organism compus, colectiv dominat de o rânduială sub o putere proprie, din care se naște acel vivere civile, în virtutea căruia membrii colectivității își regulează după propria lor voință, fără intervenția altei voințe străine, felul lor de viață în comun, cea ce constituie în alcătuirea Statului faza formală și esențială, prin care se afirmă propria suveranitate și rânduială sub puterea proprie, prin care devine un corp viu.

Dar pentru vitalitatea și continuitatea Statului Machiavelli cere virtutea, în sensul conceptului aristotelic de dynamis privit sub aspectul energetic, grație căreia își realizează esența și-și atinge scopul. Statul trecând de la faza materială la cea formală, spre a realiza acel vivere civile sau publico și a ajunge o realitate, întocmai cum materiei pentru a ajunge la perfecțiunea existenței, trebuie să-i se adauge o formă, tot așa și Statului trebuie să-i se institue o rânduială, un ordinamente consistând într'o organizare juridico-politică, bazată pe norme statornice impuse deopotrivă tuturor, norme prin care suveranitatea afirmată în fapt se transformă în drept și durează atât, cât se poate afirma în realitate și prin valoarea acestor norme Statul își afirmă existența, își urmează progresul și își durează continuitatea.

Singurul regulator prin care se ordonează viața de Stat, este justiția, principiul vital de a trăi liber, ce rânduiește organismul colectiv în mod viabil. În această privință cităm remarcă admirabilă a istoricului florentin făcută într-o prelegere din celebrele sale Discorsi, prin care făcând aluzie la valoarea legilor își exprimă dorința de a nu trăi într-o patrie, în care legile pot mai puțin ca oamenii, căci numai acea patrie este de dorit, unde averile și oamenii se pot bucura în siguranță, iar nu acea în care îți pot fi luate cu înlesnire.

Pentru Machiavelli Statul just, statul liber se confundă cu Statul viabil și numai acolo unde legile pun mai presus interesul colectiv față de interesul individual, Statul devine o certitudine, o realitate.

În adevăr, Statul prin faptul existenței sale dobândește o libertate ca consecință a independenței sau suveranității sale. Această libertate fiind numai teoretică, pentru a deveni o realitate și a-i garanta vitalitatea și continuitatea, trebuie să fie încadrată în legi edictate în spiritul justiției, prin care drepturile și obligațiile fiecăruia trebuie bine definite și garantate și cărora trebuie să se supună deopotrivă și cârmuitori și cârmuiți, căci acolo unde legea domnește, libertatea înflorește.

Valoarea legilor însă nu rezidă în stabilitatea lor, căci dreptul prin menirea sa se modelează după viața socială fiind într-o continuă mișcare de formațiune. Instituțiile și conceptele juridice nu pot avea un caracter definitiv, căci se crează, trăesc, se desvoltă și chiar pot dispărea și valoarea unei legi este cu atât mai evidentă cu cât urmează mai fidel cursul normal al vieții sociale. Perfecțiunea unei legi nu este atinsă prin menținerea ei constantă, căci viețuirea îndelungată a legii fără a trece prin modificările impuse de împrejurări, semnifică senilitatea și vegetația societății. Cum însă totul se elaborează în societate în mod lent ca și în natură, evoluția dreptului prin legile edictate după mișcarea lentă a vieții sociale, cu respectul tradiției ca

hereditate juridică, elementul intern de formațiune a dreptului ce marchează continuitatea vieții juridice, tinde spre certitudine, a cărei precizie și fixitate este o garanție socială răspunzând unei nevoi de securitate necesară în raporturile omenești. Libertatea individuală și solidaritatea socială, cristalizate prin principiile tradiționale *neminem laedere* și *suum cuique tribuere*, sunt patrimoniul succesoral al dreptului, de spiritul cărora legile, oricât de revoluționare ar fi, nu se vor putea nici când debarasa.

Dar legile pentru a avea o valoare și pentru a se impune națiunii ce o domină, în afară de haina suplă ce trebuie să o îmbrace, spre a se adapta diverselor clase, ce alcătuiesc națiunea, trebuie să aibă un spirit și anume trebuie să fie însuflețite de un spirit eminent național, să oglindească sufletul poporului ce palpită sub mantia legii.

În semnificarea cea mai întinsă legile sunt raporturile necesare, cari derivă din natura lucrurilor și în acest senz, tot ce alcătuiește Universul: Divinitatea, lumea materială, inteligențele superioare ale omului, oamenii în general ca și animalele își au legile lor. Pentru toate aceste există o rațiune primitivă și legile sunt raporturile cari rezidă între această rațiune și diferitele elemente ale Universului și raporturile între aceste diverse elemente.

O societate nu ar putea subsista fără un guvernământ, fără acel Stat politic, care pentru Gravina este constituit din reunirea tuturor forțelor particulare. Forțele particulare însă nu se pot reuni, decât prin consensul tuturor voințelor și acest consens al voințelor după acelaș Gravina este cea ce constituie Statul civil.

Montesquieu vede în lege în general acea rațiune umană, care guvernează popoarele pe pământ; însă legile civile și politice ale fiecărei națiuni trebuie să simbolizeze cazul particular, unde se aplică rațiunea omenească, astfel că legile pozitive trebuie să fie proprii poporului, pentru care sunt create, căci numai printr'o întâmplare legile unei națiuni pot conveni altei națiuni.

După autorul celebrului studiu *Esprit des lois*, pentru ca legea pozitivă să aibă un caracter național, trebuie să fie raportată la natura și principiul guvernământului stabilit, căci nu s'ar putea adapta de exemplu o lege concepută într'un spirit ultra-absolutist la o societate dominată de un guvernământ republican. Apoi legile trebuie să ia aspectul configurației ținutului inspirându-se în postulatele sale de felul de viață al poporului, de evenimentele istorice, faptele politice, economice, culturale, artistice ce înrăuresc viața socială, de gradul de libertate pe care Constituția îl poate suporta, de religia, înclinările, bogățiile, densitatea și moravurile locuitorilor, trebuie să ție seama de climatul și situația ținutului, cum și de calitatea terenului și nu trebuie nesocotit raportul dintre diferitele legi din punct de vedere al originii, al obiectului tratat de legiuitor, a naturii lucrurilor din care a izvorât, căci o lege trebuie considerată din toate aceste puncte de vedere. Naționalismul este suflul ce vivificază legea, îi fixează certitudinea și-i durează continuitatea. Spiritul național al legii este întrevăzut și de Rousseau, care instituie din poporul reunit singurul autor al legii, ca act al voinței generale, căreia se supune și numai membri asociați sunt în drept a-și reglementa condițiunile societății lor. Legea civilă sau națională trebuie să fie expresia voinței naționale, spre a realiza aspirațiile naționale.

Legea pentru a se putea impune prin valoarea ei, trebuie să realizeze unirea dintre drepturi și datorii și a raporta justiția la obiectul său. Datoria impusă mie de a respecta pe altul, implică dreptul meu de a fi respectat, după cum datoriile altora către mine implică drepturile mele către alții. Dreptul și obligația, după cugetătorul francez Victor Cousin, își au originea comună în libertate; ambele se nasc în aceeași zi, cresc, se desvoltă și pier împreună, sunt două noțiuni ce se confundă înfățișate sub laturi diferite. Legea are datoria de a stabili între aceste două resorturi, ce pun în mișcare acel vivere civile, o legătură indestructibilă,

ca în făgașul societății diversele interese ale indivizilor să-și găsească o coexistență armonioasă; deci în elaborarea legii autorul trebuie să fie călăuzit pe lângă idealul utilitar și de ideea solidarității.

Solidaritatea însă trebuie concepută între toți membrii colectivității și nu numai între membrii unei grupări sociale, astfel că autoritatea legiuitoare trebuie să se ferească de a întocmi legi, prin care să se protejeze o anumită clasă socială în dauna alteia, căci s'ar putea întâmpla ca rezultatul să fie contrar celui așteptat chiar pentru gruparea protejată, cum s'a întâmplat în Australia, acum vre-o treizeci de ani cu legea pentru protejarea intereselor muncitorilor, prin care muncitorii bărbați aveau dreptul la un salariu dublu față de cel al femeilor. Cum în timpul războiului mondial femeile au ocupat la lucru locul bărbaților plecați pe front, patronii s'au folosit de acest prilej și astăzi toate fabricile sunt ocupate de femei, pe când bărbații negăsind de lucru sunt nevoiți să înlocuiască femeile în gospodăria casnică.

Doctrina solidaristă bazată pe interdependența socială, sistematizată de Leon Bourgeois după ideile înaintașilor săi Comte și Charles Gide și amplificată de Duguit, considerând ca perimat sistemul individualist, ce a inspirat Marea Revoluție franceză în „Declarația drepturilor omului” din 3 Septembrie 1791, pe care Bentham și Burke le-a numit „sofisme anarhice” pornește de la conceptul că omul fiind născut și trăind în societate, moștenește patrimoniul moral și material al înaintașilor săi și-l transmite urmașilor sporit sau diminuat după valoarea personalității sale.

Este o reeditare a filosofiei budhiste, care vede în mintea omului purtătoarea întregii moșteniri neprețuite a înaintașilor săi, așa după cum ne învață iubita pelerinului „Kamanita” în misticul roman al lui Karl Gjellerup rod al filosofiei indiene, că „suntem tot așa de bătrâni ca și lumea, doar că până acum am fost fără repaos și mereu moartea ne-a aruncat într'o altă viață”.

După Borgeois orice individ născut, îndată ce se desparte definitiv de mama sa, devine o ființă deosebită, devine un datornic, prin faptul ca din afară își primește hrana existenței sale; nici un pas nu face, nici un gest, nici o nevoie nu-și satisface, nici una din facultățile născânde nu și-le pune în lucrare, fără ajutorul inepuisabilului rezervoriu de bunuri adunat de omenire.

Fiecare cuvânt ce se naște pe buzele omului, îl culege de pe buzele părinților și dascălilor săi, cari la rândul lor l'au cules de la înaintașii lor și fiecare cuvânt exprimă o sumă de idei, pe care șirul nesfârșit de strămoși le-au adunat și le-au familiarizat. Solidaritatea omenească apare ca o legătură naturală, ca și legătura de familie și naționalitate, ca consecință firească față de acei „a căror minte a răpit elementelor tainele puterii lor, prin această putere le-au înblânzit și le-au supus, prin geniul strămoșilor s'au desprins din aparențele nenumărate ale ființelor și lucrurilor forma și armonia lor, prin conștiința lor rasa omenească a fost scoasă din starea de violență și de ură și a fost îndrumată treptat, treptat spre starea de pace și de înțelegere”.

Făcând legătura între solidarism și drept, Bourgeois instituie din solidaritatea socială o adevărată lege opozabilă tuturor, căreia trebuie să i-se găsească o sancțiune, căci „există pentru fiecare om ce trăește, o datorie față de toți oamenii ce trăesc, din cauza și în măsura serviciilor aduse prin sfortarea tuturor. Acest schimb de servicii este inateria quasi-contractului de asociație, ce leagă pe toți oamenii, iar evaluarea echitabilă a serviciilor schimbate, adică repartizarea echitabilă a foloaselor și sarcinelor, a activului și pasivului social, face obiectul legitim al legii sociale”.

Dar mai zice Bourgeois „că pentru fiecare om ce trăește, există o datorie și față de generațiile viitoare din cauza serviciilor aduse de generațiile trecute și cum capitalul comun al asociației omenești este un depozit încredințat oamenilor de astăzi, obiectul acestu i

depozit nu este un lucru nemișcător și mort, ci este o organizație vie pe cale de neconținută prefacere și a cărei evoluție nu poate avea loc, fără continuitatea sforțării neîncetată a tuturor”.

În același sens, dar mai exagerat, Charles Bouglé, consideră asociația omenească ca consecința unui contract de asigurare mutuală, în interpretarea căruia după Saleilles, judecătorul trebuie să țină seama atât de cătimea infimă de voință reală, cât și cătimea enormă de voință absentă.

Di Anibal Teodorescu în opera sa „Doctrinile partidelor politice“ critică părerea, după care solidaritatea omenească este înfățișată ca un contract, căci solidaritatea fiind un simțământ natural, nu poate fi în același timp și un contract.

După eminentul nostru profesor, dacă sociologii nu au izbutit în întreprinderea lor de a găsi un fundament juridic solidarității, în schimb juriștii au reușit să pună solidaritatea la temelie dreptului, căci dreptul este numai premergător Statului și nici de cum o urmare a apariției Statului înțeles în cea mai înaltă expresie de organizare politico-socială, astfel că legea ca expresia voinței presupuse a Statului, în generalitatea cazurilor, numai constată și confirmă dreptul și numai rare ori îl crează.

Dar dacă solidaritatea socială este fundamentul pe care rezidă dreptul, atunci trebuie să dăm dreptate lui Duguit, după care regula de conduită care stă la baza concepției moderne de drept, este în același timp individuală și socială. Este individuală, pentru că este conținută în conștiința tuturor indivizilor, nu se aplică și nu se poate aplica decât indivizilor și este socială, pentru că oamenii trăesc în societate. Drepturile omului departe de a fi prerogative, sunt adevărate puteri ce-i aparțin, căci omul fiind social are o datorie de îndeplinit și are dreptul să îndeplinească această datorie. Libertatea, proprietatea și suveranitatea, elementele substanțiale ce însuflețesc și pun în mișcare viața socială, astăzi nu mai apar ca prerogative individuale, ci

numai ca drepturi, ce trebuiesc exercitate numai în măsura, în care ajută și dezvoltă solidaritatea socială, de unde concluzia că postulatele abstracte ale legii pentru a se adapta prin valoarea lor organismului social, trebuiesc concepute într'un scop solidarist-social. Legiuitorul trebuie să se preocupe de individ nu în accepțiunea lui de entitate metafizică, ci ca membru al societății, trebuie să se preocupe de omul social, în limita în care dezvoltarea activității sale poate fi utilă întregii societăți. Școala solidaristă de la care se inspiră astăzi dreptul în elaborarea sa, triumfând asupra concepției individualiste, cere ca orice individ înzestrat cu activitatea de a putea activa în numele patrimoniului public, să răspundă în acelaș timp de urmările actelor sale, responsabilitate care constituie o cheazășie, în înfrângerea abuzului de drept. Așa dar o regulă juridică este legitimă sau nelegitimă, după cum este conformă sau nu cu principiul solidarității sociale.

Cele două mari directive consacrate în postulatele pactului fundamental, ce condiționează dezvoltarea și progresul unui Stat democratic sunt: consolidarea unității naționale și democratizarea reală a vieții publice. Aceste directive trebuie să servească drept călăuze legiuitorului de amănunt în diversele materii reglementate, pentru a armoniza interesele potrivnice între cei cărora li se încredințează conducerea destinelor publice și masa cârmuiților chemați la viața politică.

Libertatea politică, după cum ne arată Barthélemy, fiind singura stâncă pe care se reazimă esența democrației, trebuie să aparțină oricărui membru al colectivității, cu unele restricțiuni pendente de capacitatea fizică și morală ce-i limitează exercițiul. Libertatea civilă ce garantează exercițiul drepturilor individuale, nu poate fi privită decât prin prizma respectului ce datorăm fiecare drepturilor altora. Legea pozitivă dezvoltând principiile fundamentale consacrate prin așezământul constituțional, are rolul ca pe de o parte să sistematizeze mijloacele, prin care libertatea politică se poate exercita, ca astfel controlul poporului asupra ac-

telor guvernului să fie eficace și suveranitatea să nu devie iluzorie, iar de altă parte să creeze normele, după care libertatea civilă recunoscută se poate exercita în cadrul colectivității, Legea pozitivă va fi cu atât mai valoroasă, cu cât va ști să armonizeze interesul individual cu cel social, spre o normală exercitare a ambelor libertăți în cadrul solidarismului social.

Di Profesor D. Gusti combatând atât pe apostolii entuziaști pentru care Statul este totul, cât și pe detractorii înverșunați pentru cari Statul nu este nimic, emite o teorie nouă, pe care o găsesc cea mai acceptabilă, spunând că Statul nu este nici tot, nu este nici nimic, ci este o funcțiune socială regulativă a categoriilor economice și culturale ale unei societăți și în acelaș timp este o funcțiune socială organizatoare a elementelor, cari compun societatea reprezentată prin individ și grupurile sociale. Statul este etern, pentru că eterne sunt necesitățile vieții sociale de a fi organizată și reglementată într'un mod sau altul din punct de vedere juridic și de a fi organizată din punct de vedere politic.

Intreaga mișcare juridică contemporană reprezentată prin Lambert asupra dreptului comun legislativ, Hauriou asupra dreptului instituțional, Bourgeois-Bouglé întemeietorii școalei solidariste, Levy asupra dreptului credinței colective, Saleilles în dreptul asociativ și social, Gény întemeietorul dreptului liber și în special Eugen Ehrlich care a formulat dreptul viu, se manifestă în sensul, că dreptul este principiul fundamental de direcțiune și de coeziune socială, căci imprimă societății caracterul de definit și de coerență și privit sub acest aspect, atunci datoria legiuitorului ca opera sa să aibă o valoare implicită și explicită, este ca în postulatele legii să realizeze funcțiunea de coeziune și de coerență a societății dedusă din rațiunea de esență a dreptului, armonizând funcțiunea socială regulativă a categoriilor economice și culturale cu funcțiunea socială organizatoare a individului și

grupurilor sociale ca elemente componente ale societății.

În conexitate cu cele expuse, națiunea ca societate manifestându-se sub forma practică a opiniei publice, această putere virtualmente recunoscută ca un regulator al vieții publice, ce-și arogă un rol tot mai coercitiv, care pentru Japonia constituia un adevărat factor constituțional încadrat în formula de jurământ, prin care împăratul la 1867 și-a confirmat domnia, iar pentru Maetternich opinia publică asimilată cu morala, este cel mai puternic mijloc, care pătrunde ca și religia în cele mai ascunse colțuri și unde orice măsură administrativă își pierde influența sa, constituie și astăzi un izvor nesecat pentru legislația civilă, după cum pentru Anglia a fost izvorul legislației politice, ceea ce ne demonstrează Dicey, afirmând că marile curente legislative din veacul al 19-lea în Anglia au fost influențate de curentele dominante ale opiniei publice.

Opinia publică se afirmă ca un imperativ astăzi, când Parlamentul factorul important în opera legislativă a devenit o instituție hibridă, ce-și trăește declinul vertiginos, nu mai are nimic reprezentativ, este incapabil de a conduce și îndruma viața publică a Statului, este departe de a reprezenta voința reală a poporului mistificată prin parodia alegerilor libere, s'a arătat neputincios de a legifera potrivit cu interesele generale ale Statului și mai ales în anii din urmă a devenit un simplu biou de înregistrare la discreția puterii executive, o simplă fabrică de legi nesfârșite la număr, incoherente și contradicționare de natură a distruge unitatea morală a națiunii, din labirintul cărora cel mai pătrunzător spirit este complet desorientat, astfel că în haosul parlamentarismului opinia publică se înalță ca o stâncă impunând legiuitorului concepția precisă a spiritului timpului, o perspicacitate pentru a sesiza cauzele răului social și o fantezie constructivă pentru a găsi remediile cele mai potrivite.

Opinia publică fiind forma practică sub care palpita viața socială în toată amploarea ei, trebuie să

fie un izvor nesecat de inspirație pentru legiuitor, pentru ca opera sa legislativă să aibă o valoare reală, să corespundă necesităților dictate de imensul număr de funcțiuni noi de guvernământ rezultate din problemele tot mai complexe de educație, sănătate publică, conservarea izvoarelor de energie ale poporului, organizarea economică mai potrivită pentru a asigura maximum de producțiune și diferitele organizațiuni de Stat, toate în scopul de a asigura continuitatea civilizației naționale.

Cele trei doctrine cari au predominat ideea dreptului: doctrina forței dezvoltată în Germania, care nega complet valoarea ideală a omului, doctrina utilitarismului dezvoltată în Anglia, care pune mai presus de toate forța instinctului sensibilității sacrificând intelectul și voluntariatatea sensibilului și mecanice și doctrina idealistă, din care Franța și-a făcut o glorie călăuzită de ideal ca element susceptibil de realizare prin evoluție și de umanitate, a cărei putere finală este dreptul, astăzi nu mai pot fi admise decât în principiile lor pozitive, căci se impune o formulă mixtă, în virtutea căreia legislația civilă trebuie alcătuită pentru realitate raportată la ideal ca element important, ce guvernează omenirea și la forță, ce vivificază dreptul și în acest sens. Alfred Fouillée consideră libertatea, ca idea directrice a dreptului, ce completează ideile de forță și de interes.

Dreptul, după cum îl denumește Georges Renard în „Le droit, La Justice et La Volonté”, este ordinea sau sfortarea de adaptare a justiției la contingentele vieții, prin ajutorul formulelor tehnice, iar legea ca instrument de mînuire a dreptului trebuie să reprezinte stabilitatea și securitatea, căci dreptul în accepțiunea superioară fiind ordinea materială de armonizare, ce se confundă cu justiția, legea pozitivă ca instrument în serviciul dreptului se prezintă ca mijlocul de interpretare a dreptului natural influențat de condițiile mediului social, de posibilitățile și conveniențele coercitive și de preocuparea de consolidare a ordii re stabilite. Chiar atunci când legea pozitivă pentru a re-

aliza justiția, este nevoită a sacrifica adevărul, cum se face de ex. prin adagiul că nimeni nu este scuzat de ignorarea lezei, trebuie să se găsească o formulă, ca asemenea minciuni să treacă drept adevăr. În viața practică știm cu toții, că exceptând pe specialiști, legea în general nu este cunoscută decât de acei știutori de carte, cari împinși de un interes oarecare au curiozitatea să-și arunce ochii pe publicațiile de răspândire a lezei. Zilnic asistăm la spectacolul trist prezentat de masa necunoscătorilor ai cărței, cari apelând la auspiciile justiției, pleacă din incinta instanțelor judecătorești buimăciți de imperativele unei legi, a cărei existență nici nu au bănuț o, căci factorii luminători ai satelor în tendința lor de a deveni ei înșiși legiuitori, și-au uitat de mult rostul educativ, față de acei cetățeni, a căror credulitate o exploatează prin cel mai deșantat demagogism. De aceia legiuitorul conștient, odată cu preocuparea sa de a imprima lezei pozitive o valoare intrinsecă și extrinsecă, pentru a face din lege acea forță de energie conservatoare, acea forță de inerție pentru echilibrarea forțelor de progres, pentru a se realiza ordinea și a se îndeplini misiunea coercitivă a lezei, va trebui să găsească nu formula, ci sistemul eficace nu numai de răspândire, dar prin care cei chemați a se supune lezei, să aibă posibilitatea a-i cunoaște amănuntele implicite și explicite. Când o asemenea formulă se va găsi, administrația și justiția cele două motoare de constrângere publică nu vor fi nevoite, ca astăzi în adesea cazuri, să cedeze ignoranței, sau să prefere o indulgență dăunătoare sacrificând exigența lezei.

Viața socială fiind rezultanta încrederei reciproce, opera legiuitorului după cum ne spune Renard, nu trebuie să se rezume numai la instituirea unor reguli, ci trebuie să afirme că acele reguli sunt coforme cu justiția, după cum autoritatea de judecată trebuie să afirme, că raportul stabilit între două concepte este conform cu adevărul. De altă parte legea fiind un fenomen de adeziune, așa cum era concepută de Romani,

trebuie să sintetizeze acordul perfect între voința cărmuitorilor și voința cărmuitorilor.

Este incontestabil că astăzi legile pozitive din punctul de vedere al valorii intrinsece sunt în regres, pentru că trăim în plină criză de autoritate și sediul autorității se găsește în lege.

Criza de autoritate a contribuit în largă măsură la compromiterea ideii justului, a cărei posibilitate de încorporare în materia furnizată de mediul social constituie problema fundamentală a dreptului. Pornind de la această concepție același autor în lucrarea sa „La valeur de la loi” ne spune, că dreptul pozitiv cuprinzând date ale naturii amenajate de oameni, ideea justului este centrul, către care gravitează activitatea omenescă în ordinea juridică realizată prin armonizarea binelui individual cu binele social. Pentru realizarea ordinii juridice prin armonizarea celor două interese, teleologismul își găsește aplicarea, căci întâmplările naturii ca și ale vieții, sunt dirijate către anumite scopuri, pe care desfășurarea fenomenelor le înfăptuește. Legea fiind procedeul principal prin care ideea justului se asociază cu ideea securității, îndeplinește în același timp o funcție de reglementare și evaluare a datelor concrete prezentate de situațiunile ivite. Cum însă echilibrul social este bazat pe imperativul, că toți trebuie să ne supunem legii, acest imperativ pornit din conștiință va constitui o colaborare, atunci când legea va fi expresia voinței suverane a autorității legitime și când ideea justului va fi formulată conformă cu binele public. Justul deci adaptat la binele public este ideea superioară, căreia legea-i este tributară, căci să nu se uite adevărul proclamat de Leon Duguit, că un lucru injust rămâne injust, chiar atunci când este ordonat de popor sau de reprezentanții săi.

În ultima analiză, dacă cetățeanul trebuie să activeze sub egida disciplinei și loialismului, ce-l datorește acelor reprezentanți ai societății, cărora în virtutea principiului de autoritate le conferă dreptul și puterea de

a făuri legea, nu trebuie să se uite că legea urmărește înfăptuirea unei idei, ce primează voința și pentru ca respectul legii să fie asigurat spre echilibrarea intereselor, în postulatele ei trebuie să se evite orice noțiune, care ar reliefa caracterul opresiv sau agresiv.

Căci dacă legea are nevoie de mijloace coercitive pentru a-i se garanta aplicarea, îndată ce aceste mijloace sau principiile întru realizarea ideii justului ar fi formulate într'un spirit agresiv sau opresiv, rezistența la aplicarea legii va fi legitimată atât în dreptul individual, cât și în dreptul instituțional și al Statului. Realizarea principiului de conformitate la binele comun ce stă la baza legii, este condiționat de armonizarea ideii justului la evoluția socială și această armonizare nu se poate înfăptui decât printr'o reformă lentă de adaptare progresivă.

Când metoda de armonizare va fi violentă, legea va constitui o provocare, cauză ce va justifica rezistența pasivă de lege. Dacă va fi injustă, legea va constitui o violență, ce va legitima rezistența activă devenită în împrejurări date un fapt juridic.

Libertatea fiind conștiința colectivă a oamenilor, se dezvoltă în ritmul progresiv al conștiinței, Reglementarea acestui concept, pentru realizarea căruia în negura vremurilor s'au scurs valuri de sânge, trebuie pusă în concordanță cu gradul de cultură și de civilizație ale unei epoci istorice date, căci orice formă nouă de organizare a societății implică un spor de conștiință colectivă a oamenilor despre propria lor soartă și deci cere o sporire a libertății. În 1848 chemarea cetățenilor în Franța la votul universal a fost pentru Lamartine imaginea poporului unanim ridicat să hotărască definitiv asupra destinului său; astăzi însă când ideea de libertate a ajuns focul sacru al societății organizată, pe orizontul colectivității în lumina proiectată de ideea libertății aceiași imagine a autonomiei individuale se profilează cu mult mai vizibil, dominată însă de imaginea datoriei către binele obștesc. În stadiul de azi când organizarea individului în

sânul grupărei sociale și a grupărilor sociale în sânul colectivității au ajuns la perfecțiune, în economia lezei nici o nuanță nu trebuie strecurată, prin care s'ar putea întuneca scânteia divină a libertății, dar nici nu va putea fi sporită, decât atât cât îngăduie respectul autorității și cât nu poate prejudicia justul, utilitatea și solidaritatea.

Justiția legală sau pozitivă în care Maeterlinch nu vede decât organizarea unei părți din întregul justiției sociale, cuprinde toate marile forțe, cărora trebuie să ne supunem. Dacă amintirea trecutului plin de nedreptăți este o cauză profundă a tristeții umane, ideia de justiție cristalizată în legile pozitive va desvolta în om simțul personalității sale, va transforma comorile sufletești în puteri morale directrice a vieții interioare, va imprima simțul datoriei conducând astfel echilibrul conștiinței omenești.

Afirmăm adevărul, că voința poporului este elanul vital, fluid, curgător, este forța creatoare care-și trăește și își manifestă realitatea. Această realitate însă trebuie concepută sub forma superioară a națiunii, care-și impune existența față de individ și familie, față de diversele grupări componente ale colectivității și numai prin interferența și conexiunea rațională a acestor diverse grupări cu sacrificii de o parte și de alta, va răsări valoarea individuală și originală a fiecăruia dintre noi. Dacă autonomia individuală este lumina magică ce conduce pe legiuitor pentru a ajunge la perfecțiunea lezei, nu trebuie să se uite că în mediul social nu există numai individul, ci sunt atâtea alte elemente, care din punct de vedere al valorii îl domină. În angrenajul acestor elemente într'un Stat bine echilibrat voința poporului nu trebuie privită sub aspectul de exteriorizare într'un moment dat, ci sub aspectul unui ideal de morală socială, așa cum îl simte și-l îndreptățește conștiința epocii și numai astfel îngăduită își va urma cursul normal pe calea idealului conceput.

Astăzi când sufletul colectiv național stă desorien-

tat în fața imensului program de realizări practice în domeniul dreptății sociale, astăzi când sfâșierile politice amenință cu destrămarea socială, opera de legiferare va fi cu atât mai constructivă, cu cât va considera națiunea prin prizma idealului, pe care și l'a dat, cu cât va îmbrățișa toate problemele de gospodărie grea și complexă cerute de noua fază istorică, în care a intrat lumea întreagă. Rolul legiuitorului de astăzi este de a realiza idealul răsărit din firea, tradiția și puterea reală a poporului de a domina ca o tendință continuă și neobosită. Funcționarea Statului trebuie concepută în interesul națiunii deasupra partidelor și prin înfrânarea politicianismului, spre a se asigura continuitatea și corectitudinea în viața de Stat. Opera de legiferare trebuie construită dintr'un material solid, ca astfel instituțiile juridice create să fie spornice și fecunde în realizări practice și să poată rezista tuturor vânturilor stârnite de pașimile de partid. Dar pentru realizarea acestor deziderate este necesar întronarea unui sistem de selecționare ai factorilor legiferanți bazat pe pricepere, capacitate și virtute.

* * *

Legea este o regulă obligatorie în mod oficial constatată având în acelaș timp un caracter general, pentru că se aplică față de toți cetățenii, sau față de o grupă de cetățeni și abstract pentru că ea se referă la toate acele situațiuni juridice de aceeaș natură, care ar putea să se prezinte.

Legea fiind obligatorie, de ordinar se prezintă sub aspectul unei legi imperative, când impune, ordonă sau interzice anumite dispozițiuni, cum sunt legile înteresând ordinea publică sau bunele moravuri, legile cari regulează situația persoanelor în familie, legile prin care se edictează măsuri de protecție pentru incapabili, sau legile ale căror dispozițiuni sunt sancționate prin nulități. Esența legilor imperative este, că părțile nu pot deroga dela regulile stabilite prin dispozițiuni de ordin particular. Legea însă poate fi facultativă, când

cetățenii sunt liberi sau nu să i se supuie, cu condiția de a nu călca dispozițiile imperative sau prohibitive, cum este legea pentru reglementarea responsabilității obiective în materia desdăunării și mai poate să fie supletivă sau declarativă, când prin dispozițiile ei fixează efectele unui act juridic în absența unei manifestări de voință din partea părților și asemenea legi își găsesc aplicarea în special în domeniul obligațiilor bazat pe autonomia contractuală.

Ori care ar fi caracterul ce autoritatea legală ar atribui legii, imperativ, facultativ sau supletiv, condiția inerentă a legii suficient publicată și pusă în aplicare este obligativitatea generală lato sensu bazată pe posibilitatea în thesi dată fiecăruia de a o cunoaște.

✓ Ideea obligativității generale a legilor de și este exprimată sub diferite inoduri și sub diverse sisteme, însă este acceptată de toate legiuirile avându-și temeiul în prezumțiunea, că legea publicată fiind cunoscută fiecăruia, aprecierea juridică a unui act trebuie să se facă potrivit legii în vigoare, indiferent dacă autorul actului a cunoscut sau nu formula legală, căci dacă nu se poate pretinde fiecărui individ de a cunoaște complexul legilor unui Stat, se impune însă imperativul ca nimeni să nu lucreze contrar legilor.

Maxima „nemo jus ignorare censetur“ dedusă din egalitatea tuturor indivizilor în fața legii, stabilește o presumpție absolută, care nu suportă proba contrarie, o presumpție în virtutea căreia adevărul sacrificat nu poate fi invocat, cel puțin pentru legile imperative, căci după cum se exprimă Portalis, este același lucru a cunoaște legea cu posibilitatea de a o cunoaște.

Legea este o regulă de drept obligatorie, pentru că violarea ei atrage sancțiuni împotriva celor ce o calcă, generală pentru că se aplică tuturor aceluia, ce se află în condițiunile fixate de lege, indiferent de individualitatea fizică sau de clasa socială a fiecărui cetățean, distincțiunile fiind determinate de vârstă, sau anumite grupări sociale, este permanentă, pentru că legea nu este edictată în vederea unui act sau caz izolat, ci scopul legii este de a se aplica la o serie nedeterminată de acte analoage și

a se adapta la un număr nedefinit de cazuri similare. Sunt însă legi cari fac excepție de la regula permanentizării, cum sunt: așa numitele acte legislative edictate de puterea legiuitoare menite a se aplica o singură dată; astfel sunt legile bugetare sau cari încuviințează contractarea unui împrumut public. Trebuie să mai accentuăm că permanența legii nu trebuie confundată cu perpetuitatea ei, căci dreptul prin natura sa fiind evolutiv și legile vor fi supuse modificărilor sau chiar vor fi desființate, după cum vor dicta necesitățile sociale.

Legea este edictată de către autoritatea publică investită cu puterea de a făuri legi și această autoritate se exercită în genere de către colectivitate, fie în mod restrictiv de către Rege și Adunările legiuitoare, sistem reglementat în România prin art. 34 din Constituție, fie în mod extensiv de către colectivitate în totalitatea sa sub forma de plebiscit sau referendum, cum este în Germania și Elveția.

Legea mai trebuie sancționată prin forța publică, căci plecând de la principiul, pe care dreptul modern și-l revendică drept cea mai frumoasă achiziție, că nimeni nu-și poate face singur dreptate, atributul de a aplica sancțiunile penale sau civile în caz de încălcarea legii, aparține exclusiv forței publice reprezentată prin aparatul judiciar, în fața căruia forța privată este anihilată.

Elaborată în aceste condițiuni, o lege din ziua în care intră în vigoare conform normelor constituționale, devine obligatorie pentru întreaga colectivitate alcătuind națiunea și se impune tuturor particularilor, astfel că regula „nemo censetur ignorare legem” justificată prin autoritatea și obligativitatea generală a legii se va aplica chiar față de acei, cari cu bună credință ar fi ignorat realmente legea.

Totuși această prezumție, care în așență este absolută și irefragabilă, în dreptul român dominat de doctrina transplantată din dreptul francez, devine relativă și proba igaoranței legii este admisibilă în anu-

mite ipoteze, cum este perioada de timp presupusă necesară ca legea să ajungă la cunoștința tuturor cetățenilor de la apariția ei, ipoteză de altfel admisă în toate legiurile moderne, sau când o parte din teritoriul țării se află izolat de restul țării, cum ar fi în caz de ocupație inamică și în acest caz ignorarea legii datorându-se unei imposibilități materiale și generale, locuitorii acelei părți din teritoriul ocupat nu vor putea cunoaște promulgarea și publicarea legii. De asemenea se va putea invoca cu succes ignorarea legii în materia convențiilor, căci această materie face parte din domeniul autonomiei voinței, unde geneza raportului juridic este voința nealterată prin dol, violență sau eroare. Cu excepția dispozițiilor imperative ale legii, în domeniul autonomiei voinței unde prescripțiile legii sunt în genere supletive, eroarea de drept consistând în necunoașterea dispozițiilor legii din partea autorului relativ la actul încheiat, sau în ignorarea sensului și a efectelor prescripțiilor legale, ca și eroarea de fapt când partea contractantă se înșală asupra unor circumstanțe de fapt, cu condiția ca în ambele ipoteze eroarea să aibă oareșicare gravitate, autorul indus în eroare se va putea prevala de această împrejurare și va putea cere anularea actului, chiar numai în ipoteza unei erori de drept, care viciază voința în aceiaș măsură ca și eroarea de fapt, căci ar fi excesiv ca în materia convențiilor guvernată în genere de un complex de legi și reguli juridice pur interpretative, să se aplice cu toată rigoarea maxima „nemo censetur ignorare legem“.

Codul civil austriac prin art. 2 adoptează regula „nemo censetur ignorare legem“ sub o formă mai riguroasă prin axioma «ignoranția juris nocet», în virtutea căreia nimeni nu se poate desvinovăți cu ignorarea legii, odată ce a fost suficient publicată. Prin această dispoziție se face distincție între ignoranția juris și ignoranția facti, căci pe când error juris in thesi în general nu atinge eficacitatea actului, error facti poate constitui un motiv pentru anularea actului, astfel că

în regula generală de căteori autorul unui act se găsește în eroare de drept, actul își va produce efectele ca și cum nu ar fi intervenit eroarea. Această regulă suferă unele excepțiuni, cum sunt unele acte cu caracter pur lucrativ: o donatiune sau un testament, a căror nulitate se va putea invoca, dacă la confecționarea actului a servit drept cauză ignoranța în drept a donatorului sau testatorului, sau când din eroare de drept s'a făcut o plată, sau când posesorul în achiziționarea avantajelor conferite de actul posesiunii s'a bazat pe buna credință izvorâtă din necunoașterea legii.

Afară de aceste excepțiuni admise în mod expres de legiuitorul austriac, trecând peste excepțiunile admise în dreptul roman în unele cazuri dela regula ignoratia juris nocet față de minori, femei, soldați, rustici, sau acei cari se găsesc în imposibilitate de a-și procura cunoștințe despre legea în vigoare, codul civil austriac nu admite scuza ignoratia juris nici măcar la o acțiune de restitutio in integrum, proclamând principiul general în virtutea căruia, aprecierea juridică a unui act se va face după legea în vigoare, indiferent dacă autorul a cunoscut sau nu postulatele legii.

Dreptul privat maghiar necuprinzând o reglementare mai detaliată referitor la eroarea de drept, admite în principiu regula ignoratia juris nocet.

Regula „nemo censetur ignorare legem” fiind consecința practică a promulgării suficiente a legii, dificultatea aplicării acestei regule s'a ivit la noi după alipirea ținuturilor desrobite, când s'a pus chestiunea, dacă legile promulgate înainte de Unire în vechiul Regat trebuiesc considerate ca promulgate și pentru aceste ținuturi prin simplul fapt, că în Monitorul Oficial s'a publicat legea, prin care s'au extins legile vechiului Regat.

Problema a fost rezolvată de Inalta Curte de Casație prin două decizii cu Nr. 1227, din 18 Noiembrie 1921 și Nr. 1445, din 20 Decembrie 1921 cu ocazia aplicării legii generale a vămilor din vechiul

Regat extinsă în ținuturile unite prin Decretul Nr. 3466—919 în sensul, că legiurile vechiului Regat extinse au intrat în vigoare în ținuturile unite fără promulgare prin simpla publicare a legilor de extindere, căci din moment ce legea extinsă se găsea mai dinainte publicată în Monitorul Oficial, cetățenii noilor ținuturi au fost în deajuns deșteptați de aplicațiunea legii prin Decretul de extindere și prin simpla publicare a legii de extindere, legea vechiului Regat a devenit obligatorie prin toți cetățenii țării.

Ori cât de susceptibil de discuție ar fi acest mod de argumentare departe de a satisface imperativul consacrat prin art. 126 vechea Constituție și prin art. 38 din noua Constituție, astăzi când cu excepția codurilor generale în toate domeniile legile de amănut au fost unificate și publicate, chestiunea nu mai prezintă interes

În stadiul de astăzi când art. 38 din noua Constituție consacră în mod implicit axioma „nemo jus ignorare censetur” fără a distinge între legile imperative sau prohibitive și legile supletive sau pur interpretative, preferăm regula ignorantia juris nocet adoptată de dreptul austriac și maghiar, căci dacă obligativitatea generală a legii ar fi proclamată numai cu un efect limitat și maximei menționate nu-i s'ar atribui decât o prezumție de jure, de care o parte interesată s'ar putea servi, oridecâte ori ar avea prilejul să justifice o eroare în drept, efectele primejdioase s'ar resimți în materia dreptului internațional privat. Suveranitatea Statului impune aplicarea legilor în aceiaș măsură față de toți conlocuitorii țării, deci și față de străini. Dacă eroarea de drept s'ar asimila în totul cu eroarea de fapt, ignorarea legii ar fi pentru străini refugiul cel mai sigur de a se sustrage imperativului legii și în aceste condițiuni principiul obligativității generale a legii ar deveni iluzoriu, astfel că numai în cazul când buna credință va apare evidentă și eroarea de drept va fi cauza primordială, ce a servit la confecționarea actului juridic, s'ar putea eluda axioma ignorantia juris nocet.

Dar pentru realizarea principiului obligativității generale al legilor ca consecință a promulgării și publicării după normele constituționale, este necesar respectul nelimitat din partea celor chemați a se supune lor.

Puterea legiuitoare în cazuri cu totul rare a cer-
cat să restrângă exercițiul libertăților cetățenești. Dar
cu mult mai primejdioase sunt abuzurile săvârșite de
puterea executivă, despre ai căror reprezentanți Dor-
sainvil spune, că pot pierde sau întări și ferici Statul,
după cum execută sau violează legile. Dacă respectul
legilor dă cetățeanului un sentiment de siguranță și
încredere și o dorință de muncă pentru progresul ge-
neral, despotismul nu se poate rezima decât pe înjo-
sirea caracterelor, de unde acțiunea criminală a celor
ce împiedică aplicarea legilor. În același spirit eminent-
ul profesor Dissescu spunea, că revoluțiile sunt tot-
deauna provocate de abuzurile de putere săvârșite de
clasa guvernantă.

Călcarea permanentă a legilor amenință în mod
fatal organizarea socială în însăși ființa ei, căci pro-
duce în mod inevitabil pe de o parte o mișcare de
revoltă împotriva nedreptăților comise, iar de altă par-
te distrugerea sentimentului de încredere și de demni-
tate omenească.

Astăzi când Habeas corpus este reglementat ast-
fel, încât cei arestați și orice cetățean au dreptul de a
cere intervenția justiției pentru a nu putea fi menținuți
în stare de arest decât în puterea unui mandat legal,
magistratul nu trebuie să uite că orice cetățean este
un element în principiu folositor societății, iar justiția
nu are alt rol, decât de a îndeplini opera moralizatoare
a societății.

Acei magistrați, cari în tendința lor de a urca
vertiginos treptele carierei fără un suport solid moral-
științific uitându-și rostul de a cerceta la un învinuit
motivele de nevinovăție și scuzele posibile, se apleacă
inspirațiilor meschine ale potentatilor politici pretân-
du-se la arestări nedrepte, pentru ca în caz de achitare

să aibă satisfacția fără pudoare exprimată că „invinuitul s'a ales macar cu prevenția”, sunt ca acele buruiene prin al căror miros infectează parfumul suav răspândit de florile magistraturei. Din fericire pentru noi cazurile au fost atât de izolate, încât nu au putut înoura întru nimic nimbul strălucitor ce încadrează magistratura noastră.

Slăbirea simțului de legalitate atât la cei ce făuresc legile și nu le aplică, cât și la acei obligați a se supune lor și le eludează, este începutul coruperei Statului, căci ne spune Machiavelli în Discorsi, că nu e pildă mai rea într'un Stat, decât să facă o lege și să nu o observe, mai ales când nu este observată de cei ce au făcut-o.

Legile nu trebuie să încerce modificări decât prin adaptarea lor la noile necesități sociale survenite și pentru lecuirea relelor constatate, căci altfel schimbările constituționale continuie și reformele prea dese în rânduiala fundamentală a Statului sunt un semn al dezordinei, ce duce la descompunere; în această situație Statul va fi ca un bolnav, cu care Dante compara republica Florenței, care se întoarce când pe o parte când pe alta în patul de suferință, fără a-și găsi alinarea.

Pe lângă valoarea intrinsecă și continuitate, elemente ce sunt de esența legilor, domnia legilor va fi asigurată prin întărirea simțului de legalitate atât la guvernanți cât și la guvernați, prin întărirea simțului de solidaritate între cetățeni, prin prețuirea sentimentului binelui comun și în această privință realistul florentin Machiavelli are o splendidă remarcă, când spune că un semn sigur al corupției incipiente este contrastul între legile bune și relele obiceiuri, căci oricât ar fi de bune legile, dacă sunt desprețuite sau nu sunt observate, decât atunci când sunt comode, este un simptom de îmbolnăvire gravă a Statului.

Dr. Gustave le Bon afirmă adevărul că valoarea și puterea unui popor se măsoară în istorie după gradul de respect al legilor. Este un adevăr necontestat, căci respectul legilor și conduita conformă cu principiul

de obligativitate generală a legilor este condiția esențială de sănătate morală și prosperitate materială a unui popor.

Dar dacă simțul datoriei și al responsabilității cum și spiritul de solidaritate sunt însușirile neprețuite dobândite prin război, rostul păcii este ca aceste însușiri să fie păstrate și cultivate. Cu durere însă trebuie să constatăm, că în perioada post-belică slăbirea sentimentului de respect față de lege s'a accentuat tot mai mult, astfel că legile sociale și educative au nevoie cu desosebire de o atenție veghetoare, pentru ca virtuțile dobândite cu încetul și prin mari sacrificii și cari erau gloria și desmerdarea națiunilor civilizate, să nu se vadă condamnate la dispariție. Triumful inteligenței omenesci asupra naturii este un indiciu de anihilare a justiției biologice cristalizat prin formula darviniană: luptă fără milă pentru supraviețuirea celor mai tari și de preponderență a formulelor de onoare, de lealitate, omenie și respect față de cuvânt și legi, mijloace de perfecționare ale virtuților întronate în centrele de civilizație. Aceste virtuți trebuiesc însă cultivate cu sfințenie printr'o solidă educație cetățenească, ca astfel credința în principiul obligativității legilor să devie o realitate și rolul covârșitor în această privință îl are reforma învățământului, despre care acelaș cugetător amintit mai sus ne spune în *Psichologia educațiunii*, că în faza evoluțiunii la care știința și industria a dus lumea, însușirile de caracter joacă un rol preponderent, inițiativa, stăruința, preciziunea, judecata, energia, voința, stăpânirea de sine, sentimentul datoriei sunt aptitudini, fără de care toate darurile inteligenței sunt nefolositoare și numai educațiunea le poate produce, dacă nu sunt lăsate prin moștenire.

Maxwell în lucrarea sa „*Concept du crime, son evolution*“, Yves Guiot în „*Démocratie Individualiste*“ Henry Ialy în „*Les problèmes des science criminelles*“, Tarde în „*Philosophie penale*“ și alți autori ca Berthier, Bourdeau, au dat semnalul de alarmă față de sporirea criminalității în epoca următoare războiului, sporire

care se datorește în cea mai mare parte crizei de represiune dedusă din accentuarea sentimentului de sensibilitate și de milă nejustificate, căci simțul datoriei fiind diminuat societatea nu supraveghează cu destulă energie fenomenele sociale. Achitățile scandaloase cari în nenumărate cazuri constituiesc o tăgadă de dreptate din partea juraților, datorită sistemului defect de selecționare a acestor membri ai justiției populare în majoritate înconștienți de responsabilitatea ce o au față de conștiința lor proprie și în fața opiniei publice, achități în cari delictenții văd o primă de încurajare pentru a-și reîncepe activitatea criminală, clasările parchetelor inspirate în unele cazuri, din fericire nu prea numeroase, de interesele obscure ale profitorilor politici, condamnările indulgente ale tribunalelor, eliberările ușuratece pe considerente ridicole deduse din starea socială și materială a învinuitului, elemente cari totuș nu i-au trezit conștiința asupra răului săvârșit și în special șirul neîntrerupt de decrete de amnestii și grațieri un fel de baghete magice cu puterea de a anula legea, cum le consideră Bentham, dictate nu din marea dragoste de umanitate, ci din dorința partidelor de a-și spori clientela politică cu sacrificiul sentimentului de legalitate și de a acoperi cu splendoarea clemenței regale instinctul puțin onorabil al câtorva meteori politici, în cât magistrații în așteptarea unui nou decret adesea se întrebă, dacă e nevoie să mai condamne; toate aceste manifestări de sfidare a opiniei publice, de nesupunere și dispreț față de legi, nu sunt simptomele crizei de represiune incipiente de slăbire a simțului de legalitate și solidaritate, ce conduc la ruină și disoluție socială? Nu se adeverește astfei afirmația lui Montesquieu că toate relele sunt cauzate, nu prin mderația pedepselor, ci prin impunitatea crimelor?

La această criză adesea contribuie însăși opera de legiferare, căci în loc ca o lege să fie încadrată în limitele ei spre a reglementa fenomenele rezervate libertății individuale, în loc să realizeze imperativul proclamat de Spencer legea egalei libertăți izvorâtă din

faptele și conștiința omenească, în loc să-și îndeplinească adevăratul rol de a fixa, a defini și a sancționa dreptul cu respectul drepturilor naturale și necesare, în reperate cazuri departe de a fi expresia liberă și solemnă a voinței naționale izvorâtă din experiență și rațiune, care ne învață, după cum spune Beccaria, că tradițiile omenești pierd din probabilitatea și certitudinea lor pe măsură ce se depărtează de sursa lor, legea post-belică este o manifestare de ocazie a bunului plac, pentru a favoriza un individ sau o grupare socială, este în contradicție cu realitatea faptelor desprețuind respectul absolut datorit cetățeanului și în aceste condițiuni evident ca nu va putea rezista izbucnirilor victorioase de violențe și pasiuni provocând înlăturarea legii, sau va cultiva ipocrizia, cu ajutorul căreia cetățeanul se va strecura printre postulatele insuficiente ale legii, pentru a o violă sau a o ocoli.

Oare nesăbuitele legi de asanare sau lichidare a datoriilor agricole și urbane, legea pentru lichidarea datoriilor comerciale ca și legile asupra concordatului preventiv, care sub motiv de a veni în ajutorul unor categorii de debitori preținși încercați de criză, cu un caracter pronunțat demagogic, nu au avut drept rezultat prelungirea crizei economice și compromiterea creditului național prin întronarea imoralității și a nesiguranței în contractarea obligațiilor?

Toate aceste manifestări primejdioase departe de a întrona domnia legilor, vor ridica anarhia ca negațiune a legii și a organismului social la rangul unui principiu de legiferare. Cu acest avertisment se ridică Daniel Bellet în lucrarea sa „Le Mépris des Lois et ses conséquences sociales”, denunțând insuficiența și favoritismul legilor, cauzele fundamentale de sporire a criminalității, de dispreț față de imperativul legii și de nesupunere față de autoritate, elemente de natură nu numai a diminua, ci a face iluzorie autoritatea principiului de obligativitate generală a legilor.

Adăogând la aceste cauze multiplicitatea legilor în special în domeniul fiscalității și a intervenției Sta-

tului în raporturile de obligațiuni, în cât dacă peste câteva milenii am fi judecați, după numărul nesfârșit de legi votate într'o singură sesiune parlamentară, faima Romanilor de juriști neîntrecuți ar fi cu totul adumbrită; dar acest haos de legi în loc de a condensa și clarifica cutumele fixate prin uz, în loc de a desvolta dragostea pentru cultivarea dreptului, provoacă nedumerirea și desorientarea publicului și a funcționarilor chemați să aplice legile și să nu ne surprindă dacă chiar unii magistrați mărturisesc cu naivitate, că în loc de preceptele legii se călăuzesc după bunul simț, când în labirintul hoatic al legilor fie care își găsește refugiul comod în ignorarea lor, când poporul nerecunoscându-se în legi, cari prin multiplicitatea și iuțeala lor nu pot prinde ritmul exact al vieții, este dependent de un număr restrâns de cunoscători și ghicitori în tainele legii deveniți un fel de oracole secrete.

Indulgența în aplicarea pedepselor prin jocul continuu al circumstanțelor atenuante combătut de Loubat, care atribuia sporirea recidiviștilor libertății de aplicare a acestor circumstanțe, cu toată opoziția lui Morellet și Barthou, după care omenirea și adevărata justiție în aplicarea legii penale sunt asigurate prin liberul joc al circumstanțelor atenuante.

De altfel reacțiunea împotriva arbitrariului în aplicarea circumstanțelor atenuante a avut oarecare efect, căci prin unele legi cum sunt: legea repaosului duminical — art. 26 — legea pentru reprimarea și înfrânarea speculei ilicite în caz de recidivă — art. 16 al. ult., — legea pentru represiunea fraudelor în prepararea și comerțul băuturilor alcoolice — art. 67 al 1 — s'a interzis în mod imperativ aplicarea circumstanțelor atenuante.

Adăogând la acestea tendința manifestată de iluștri reprezentanți ai Baroului de a face din ori ce criminal un nebun, dacă nu în totul măcar pe jumătate iresponsabil recurgându-se în acest scop la expertize, a căror veracitate adesea este în funcție de onorariul plătit, tendință în contra căreia s'a ridicat Dr. Fabret

preocupat în primul rând de apărarea socială, afirmând că nu există un termometru spre a se putea constata gradul de alterație al unui creier și punctul final de diminuare al responsabilității; toate acestea sunt noi cauze cari contribuie la ridicarea certitudinii culpabilului de a fi condamnat, marcând starea morbidă de sensibilitate a secolului, a cărei consecință inevitabilă este disprețul consecvent al legilor, încurajarea violenței și a dezordinii, frecvența insurecțiilor prin care se oprește și se abrogă acțiunea legilor fără intervenția unui text formal.

Indulgența care pentru unii magistrați este un motiv de reclamă, pentru a-și imprima calificativul de buni judecători, este un indiciu de ignorare a înaltei misiuni de apărători ai societății, cu care sunt învestiți, de slăbire al simțului de respect datorit principiului de obligativitate pe care se reazimă legea și de sfidare al sentimentului general prin arbitrarul, pe care fără pudoare îl afișează. Evident trăim în vreme de vecinică prefacere, când fenomenele sociale se succed neîntrerupt în ritmul vieții, când contagiunea mentală constituie elementul puternic de coeziune socială. Dar tocmai această contagiune mentală sub influența căreia indivizii acționează nu după voința lor, ci după voința celor ce-i înconjoară, sub sugestia căreia se grupează în aglomerațiuni cu contururi profesionale bine lămurite, trebuie reglementată astfel, ca sufletul colectivității să fie așezat peste personalitatea sa spre a cugeta, a simți și a judeca nu după sentimentele, gândirea și judecățile individuale, ci după ideile colectivității.

Necunoașterea psihologiei unui popor costă adesea scump pe guvernanți, căci cea mai mare parte dintre bărbații de Stat încadrându-se în ciclul de credințe politice raționează pe temeiul ideilor proprii, imaginea sentimentelor și a dorințelor lor neavând nici o conexitate cu realitatea dedusă din evenimente.

Erorile psihologice cu consecințele funeste pentru viața unui popor au la obârșie neprevederea, lipsa de observațiune și nepriceperea guvernanților, cari nu-și

dau silința, să cunoască psihologia poporului guvernat în raport cu diversele grupări sociale ce-l compun și în raport cu psihologia altor popoare, căci dacă au știut unii să scruteze motilul acțiunii compatrioților lor, au ignorat complect mobilul acțiunilor altor popoare, prin interdependența cărora își creiază existența și durabilitatea.

Marele merit al lui Bismark a fost în cunoașterea la perfecție a psihologiei poporului german în raport cu psihologia altor popoare, după cum unitatea Italiei se datorește exactității vederilor lui Cavour. Dar nu e mai puțin adevărat că neprevederea unui încoronat a costat pe Franța Sedanul și invazia germană din 1870 nucleul războiului mondial.

Ceea ce se cere unui guvernant, este în primul rând posedarea la perfecție a psihologiei compatrioților săi în raport cu alte popoare limitrofe și dacă fenomenele fizice se traduc ușor în formule abstracte, legiuitorul în alcătuirea operei legislative trebuie să scruteze factorii determinanți ai evenimentelor vieții sociale, să prindă în lăntuirea imediată a acestor evenimente, să prevadă rezultatele îndepărtate ale lor, să imprime în colectivitate credința într'o ordine morală indestructibilă, ca ideia de generositate, solidaritate, progres general și respectul de sine și de aproape să fie ridicate la înălțimea unui ideal și astfel adevărul etern al justiției înțelegătoare a tuturor suferințelor omenești va triumfa și va rezista vremurilor prin domnia legilor. ¹⁾

195/80

Sfârșit

27 VIII. 1835. -

DM.

¹⁾ Conferință ținută la »Cercul Juridic Bănățean«, Timișoara.

